

historische reeks utrecht

PARKEN IN UTRECHT

Historische Reeks Utrecht

In de Historische Reeks Utrecht verschijnt twee maal per jaar een boek over een onderwerp uit de Utrechtse geschiedenis. De reeks is gestart in 1983 en komt tegemoet aan de ruime belangstelling voor de historie van de Domstad. De onderwerpen van de delen in de reeks zijn steeds gekozen vanuit de behoefte Utrecht te ontdekken op een andere manier dan anders. Zo worden verrassende thema's behandeld die de lezer steeds zullen boeien.

Tot nu toe verschenen:

Forten rond Utrecht

Amelisweerd en Rhijnauwen

Hoffjes in Utrecht

De Uithof

Utrecht en de post

Sporen van bedrijvigheid

Met de bus door de Domstad

Paleizen in Utrecht

Utrecht aan de Werf

Ketters rond de Dom

Intekenaren op de reeks kunnen zich verzekeren van een aantrekkelijke korting op elk deel. Meer informatie hierover en suggesties: Matrijs, Postbus 670, 3500 AR Utrecht.

Matrijs – Utrecht

HISTORISCHE REEKS UTRECHT, DEEL 11

PARKEN IN UTRECHT

DE GESCHIEDENIS VAN DE UTRECHTSE STADSPARKEN

Redactie:
Bonica Zijlstra

Matrijs - Utrecht - 1988

PARKEN IN UTRECHT

Wim Munkelkamp

Tolien Wolmer

Heimerich Koup

Boosten

Dianne Hamer

Mellé

Historische Reeks Utrecht deel 11

eerder verschenen:

Forten rond Utrecht

Amelisweerd en Rhijnauwen

Hofjes in Utrecht

De Uithof

Utrecht en de post

Sporen van bedrijvigheid

Met de bus door de Domstad

Paleizen in Utrecht

Utrecht aan de werf

Ketters rond de Dom

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Parken

Parken in Utrecht / onder red. van Bonica Zijlstra. – Utrecht: Matrijs.
– Ill. – (Historische reeks Utrecht; dl. 11).

Met lit. opg.

ISBN 90-70482-62-2

SISO 638.6 UDC 712.25 (492*3500) (091)

Trefw.: stadsparken; Utrecht (stad); geschiedenis.

Inhoud

Inleiding (Bonica Zijlstra)	7
Openbaar Groen: ontstaansgeschiedenis en beheer (Martin Bongers, Bert Maes en Bonica Zijlstra)	9
De plantsoenen langs de singels (C.C.S. Wilmer, Bert Maes)	31
“Den aanleg van een openbaar Park enz.”- Het Park Hogeland en het Wilhelminapark (Bonica Zijlstra en Bert Maes)	47
Voorbeelden van voormalige buitenplaatsen of hofsteden: Het Julianapark en de Oorsprong (Heimerick Tromp en Bert Maes)	59
Oog in Al (Dianne Hamer, Wim Meulenkamp en Bert Maes)	67
Lijst van Utrechtse parken	76
Bronnen	78
Colofon	80

Emmalaan.

Hans van Dokkum werd in 1908 te Rotterdam geboren.
Na zijn opleiding in Amsterdam vestigde hij zich in 1935 in Utrecht.

Hij beoefent als schilder de olieverf- en aquareltechniek en als graficus de ets, de lithografie en de linoleumsnede. Hij drukt zijn prenten op eigen persen in bescheiden aantallen.

Werk van hem bevindt zich in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, in het Centraal Museum en het Archief van de stad Utrecht. Ook het Rijk kocht werk van hem aan.

Het is lid van de schildersverenigingen *Arti et Amicitiae* te Amsterdam en van het Genootschap *Kunstliefde* te Utrecht.

Voor het vervaardigen van enkele tekeningen van het Wilhelminapark, werd allereerst getracht ook een deel van de huizen grenzend aan het park in de afbeelding op te nemen. Daarvoor werd een hoogwerker gebruikt, waarin men op 28 meter hoogte tot de ontdekking kwam, dat dit door de enorme boomgroei, niet te realiseren was. De Emmalaan, een wezenlijk deel van het Wilhelminapark, was van die hoogte wel interessant. De laan vormt de verbinding met het overige deel van park, met de fraaie beuk als overgang.

Inleiding

In 1988 is het honderd jaar geleden dat het ontwerp voor het Wilhelminapark gemaakt werd. Het nieuwe park, aangelegd volgens dit ontwerp, werd in 1898 geopend. Het zou een van de meest geliefde en bekende parken in Utrecht worden.

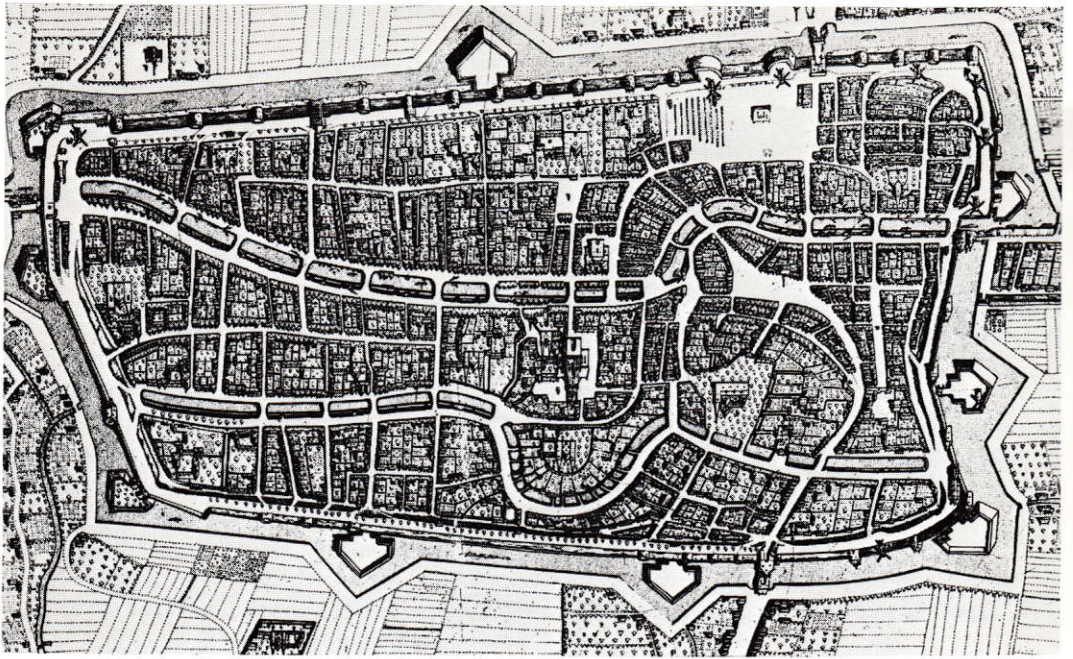
Inmiddels is het openbaar groen in de stad sterk uitgebreid. Het besef dat een stad niet alleen kan bestaan uit bouwwerken en straten, maar aan de bewoners ook de gelegenheid moet geven zich te ontspannen te midden van groen en bloemen die binnen ieders bereik liggen, werd na 1888 in Utrecht steeds groter. De meeste parken en plantsoenen zijn echter pas aangelegd na 1945. In dit boek ligt de nadruk meer op het openbare groen van vóór de tweede wereldoorlog.

Na een algemene beschrijving van de veranderende opvattingen over openbare parken wordt in afzonderlijke hoofdstukken het ontstaan en de geschiedenis van een aantal oudere parken beschreven. Bovendien is aandacht besteed aan de beplanting die er nu nog te zien is. Dit laatste aspect is voor elk hoofdstuk behandeld door Bert Maes.

Helaas was het niet mogelijk in dit boek alle kunstwerken te benoemen die een plaats in de parken hebben gekregen. Dit zou te veel omvattend zijn. Bovendien bestaan er plannen om hieraan een aparte publikatie te wijden.

Voor het tot stand komen van dit boek zijn de auteurs veel dank verschuldigd aan de medewerkers van de Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht en de afdeling Topografische Atlas van dit archief, de afdeling Openluchtrecreatie en Groenvoorziening van de Dienst Openbare Werken, de afdeling Culturele Zaken van de gemeente Utrecht, en de afdeling Speciale Collecties in de bibliotheek van de Landbouwuniversiteit te Wageningen.

Bonica Zijlstra

Openbaar groen; ontstaansgeschiedenis en beheer

Anno 1988, 100 jaar na het ontwerp van wat nu het Wilhelminapark genoemd wordt, is het voor de inwoners van de stad Utrecht vanzelfsprekend dat er zich meerdere parken binnen de stadsgrenzen bevinden. Soms iets te vanzelfsprekend, getuige de manier waarop men met het openbaar groen omgaat. Misschien zijn we inmiddels gewend geraakt aan de aanwezigheid van parken en plantsoenen zonder ons nog te realiseren dat ze eigenlijk een zeer recente verworvenheid zijn. Het begrip park in de betekenis van openbare groenvoorziening is dan ook betrekkelijk jong.

Op de kaart van Utrecht, door A. van Vianen in 1842 gegraveerd naar de toestand in 1598, zijn de oude immuniteiten rond enkele middeleeuwse kerken goed te onderscheiden (GAU).

Middeleeuwen

Toch kende men in de middeleeuwen al min of meer openbare groenvoorzieningen, vooral gecombineerd met publieke functies, zoals bijvoorbeeld de kerkpleinen en de centrale hoven van de immuniteiten. De immuniteiten van Oud Munster, St. Pieter, St. Marie en vooral van St. Jan, en de pleinen bij de St. Jacob-, St. Geerte- en St. Nicolaaskerk in Utrecht, die werden gebruikt als een soort plaatse of brink, waren beplant met iepen en linden. Ook het Vreeburg had na de sloop van de Vredenburg een brinkachtig karakter.

Na de reformatie werd de toegankelijkheid van de immuniteiten en kloostergangen groter. De kloostergangen werden soms openbaar en waren begroeid met een grasachtige vegetatie, kruiden en fruitbomen.

De behoefte aan openbaar groen zal in de middeleeuwen echter vrij klein zijn geweest. De bebouwingsdichtheid binnen de vestingmuren van de stad Utrecht was niet al te groot. Al waren de straten nauw, de erven achter de huizen hadden een redelijke omvang. Bovendien was er in de regel nog een aantrekkelijke oppervlakte onbebouwd terrein aanwezig binnen de vestingmuren van een middeleeuwse stad.

Zestiende en zeventiende eeuw

De Maliebaan, Utrechts' eerste "recreatie-terrein" is met haar zes rijen lindebomen nog altijd een aantrekkelijke wandelpromenade.

Na de middeleeuwen werd de leefbaarheid in de steden er alleen maar minder op. De bevolking groeide in de zestiende en zeventiende eeuw aanzienlijk. Stedelijke uitbreiding was een kostbare zaak. Vooral kleinere, minder welvarende steden gingen daar niet of slechts schoorvoe-

In de stad kende men alleen begróeíing langs de grachten en een enkel binnenterrein. Hier de linden aan het eind van de Nieuwe Gracht.

tend toe over en dan meestal te laat. Het gevolg was, dat de toenemende bevolking op dezelfde oppervlakte moest worden samengeperst. Utrecht was daar een typisch voorbeeld van: van wat er nog aan onbebouwd terrein aanwezig was ging veel verloren.

In die tijd kende men alleen de bomen langs de grachten en singels als openbaar groen, en behalve deze ook nog de beplantingen met bomenrijen aan de buitenzijde van de vestinggrachten. Vooral de laatstgenoemden vormden een wandelgelegenheid voor de burgerij. Andere openbare wandelgelegenheden in die tijd waren nog de Plantage in Amsterdam (de stad die zich in het begin van de zeventiende eeuw wel de weelde van een grootse uitbreiding kon veroorloven) en de Maliebaan in Utrecht, aangelegd in 1637.

De Maliebaan was Utrechts' eerste "recreatie-terrein": hij werd echter aangelegd voor studenten. Door hen de gelegenheid te geven het Maliespel te beoefenen dacht het stadsbestuur het verblijf voor hen te veraangename en ze zo in Utrecht te houden. Dit als pleister op de wonde: Utrechtse studenten kregen namelijk geen vrijstelling van de belasting op wijn en bier zoals in andere universiteitssteden wel het geval was. De Maliebaan werd echter ook de wandelgelegenheid voor de Utrechtse burgerij. De baan was aan beide lange zijden beplant met vier rijen iepen en linden (in 1637 waren er 1800 bomen in de grond gezet). De beplanting bestaat nu nog uit zes rijen monumentaal opgaande en opgesnoeide (voornamelijk Hollandse) lindebomen in de leeftijdsklassen van ongeveer 75 tot 150 jaar. De mooiste en oudste bomen staan aan het begin van de Maliebaan bij het Lepelenburg. Behalve hoog opgaande linden staan hier ook hemelboom, haagbeuk en beuk. In 1874 werd het einde van de Maliebaan ontsierd door de Oosterspoorbaan, die er dwars doorheen werd aangelegd. Recent zijn er verspreid verscheidene kunstwerken geplaatst.

Achttiende en negentiende eeuw

In de achttiende eeuw was er veel belangstelling voor tuinarchitectuur. Er werden in opdracht van particulieren talrijke parken aangelegd bij kastelen en buitenplaatsen. Deze hadden echter voor de grote massa geen betekenis; ze waren immers niet openbaar toegankelijk. Daarbij lagen bijna al deze tuinen en parken buiten de stad, hoewel ze vaak werden aangelegd in de directe omgeving. In veel steden beperkte zich de parkaanleg in de eerste helft van de negentiende eeuw tot een smalle groenzoom rond de oude binnenstad, namelijk op de plaats van de inmiddels ontmantelde vestingwerken.

Zo werden bijvoorbeeld de wallen in Haarlem aan de noordzijde opnieuw beplant naar ontwerp van J.D. Zocher jr. Het werd een wandelplaats, aangelegd in de inmiddels in de mode gekomen landschapsstijl. Kronkelpaden die vanaf verschillende plaatsen verrassende vergezichten boden tussen losse, "natuurlijke" beplanting waren de belangrijkste ingrediënten voor deze stijl, waarin zoveel mogelijk de natuur werd nagebootst.

Bij de uitvoering van een dergelijk project werden vaak werklozen ingeschakeld. Het uiteindelijke resultaat zorgde echter vooral voor een

In de loop van de negentiende eeuw werden de oude vestingwerken tot plantsoen. Op een enkele plaats, zoals bij het bolwerk Sonnenburg, bleven de muren intact.

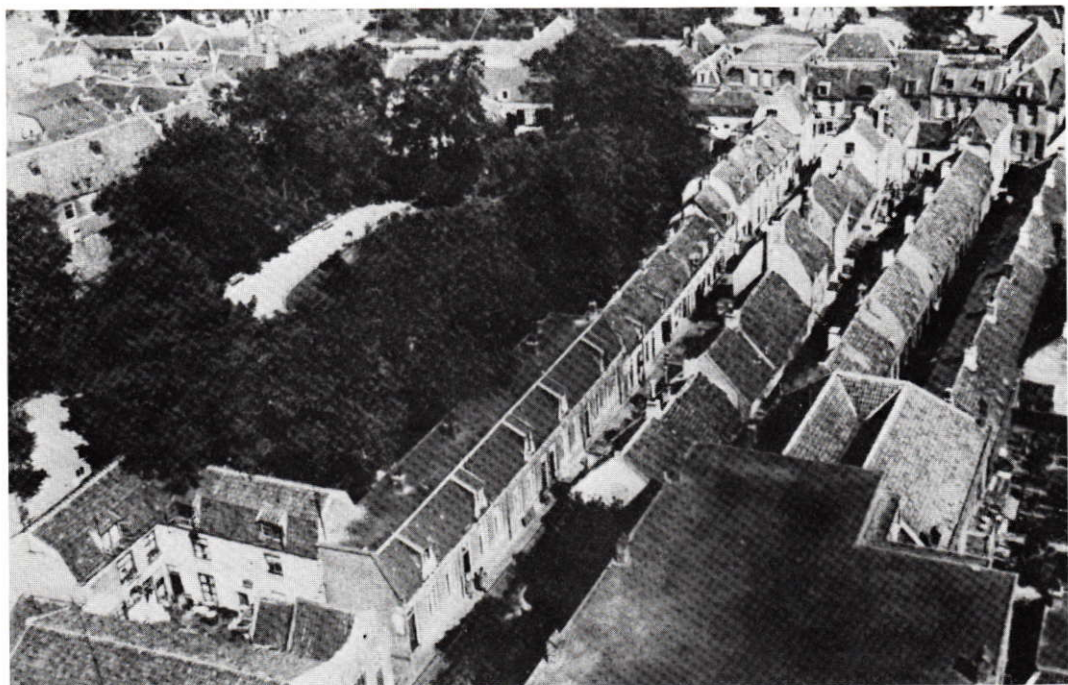

aantrekkelijke woonomgeving voor aangrenzende bewoners. Het plantsoen werd dus vaak een lokkertje voor de vestiging van welgestelde burgers. Ook in Utrecht zien we dit verschijnsel bij de aanleg van plantsoenen langs de singels.

In 1874, bij het opheffen van de Vestingwet, kwamen dezelfde verschijnselen naar voren. Bij overname van de vestingwerken van het rijk werden veel gemeenten verplicht in ieder geval een groot deel te beplanten in plaats van te bebouwen. De omringende bouwgrond werd daardoor veel aantrekkelijker, en dus kostbaarder, wat weer zorgde voor financiële voordelen voor de gemeente. Een dergelijk voordeel ten gevolge van groenbeplanting was dus een van de belangrijkste redenen voor plantsoenaanleg op die plaatsen. De welgestelde burgerij kon in de directe omgeving van hun huizen daarvan genieten; de arme bevolking werd in veel gevallen steeds meer teruggedrongen naar de verpauperde stadscentra.

De negentiende eeuw heeft dan ook op het gebied van de stedenbouw in het algemeen maar ten aanzien van de groenvoorziening in het bijzonder een slechte reputatie. Om de angstwekkend snelle bevolkingstoename in de steden op te vangen (de opkomende industrialisatie oefende ook een grote aantrekkingskracht uit) werd er gebouwd, en hoe! Blok na blok, wijk na wijk, zelfs de stadstuintjes moesten plaatsmaken voor woningen. De Utrechtse wijken Lombok, Wittevrouwen, het meest noordelijke gedeelte van Rivierenwijk en Pijslweerd zijn op die manier ontstaan en zijn ook nu nog arm aan groen.

In 1882 ontstond als eerste openbare park na de plantsoenen langs de singels, het Oranjepark in het hart van de dichtbebouwde wijk C. (Foto Dienst Openb. Werken Utr.)

De grote speelweide van het Julianapark (vroeger het park van Kol).

In eerste instantie werden de openbare stadsparken door de burgerij zelf gerealiseerd. De eerste echte volksparken ontstonden in Nederland pas in de tweede helft van de negentiende eeuw. In het buitenland bestonden deze al veel eerder. In Amsterdam ontstond in 1865 op initiatief van welgestelde en invloedrijke burgers het Rij- en wandelpark, twee jaar later het Vondelpark genoemd.

In 1882 ontstond in Utrecht als eerste openbare park na de plantsoenaanleg op de singels, het Oranjepark. Daarvóór was het park Tivoli in 1842 aangelegd aan de Wittevrouwensingel als een soort buitensociëteit voor de gegoede burgerij. In 1929 werd de sociëteit opgeheven. Het Oranjepark werd opgericht en beheerd door de buurtvereniging met het doel de schrijnende woonomstandigheden in Wijk C te verzachten. Er was een muziektent en een gymnastiekzaal. Vanwege de doorbraak van de Jacobsstraat moest het Oranjepark in 1938 alweer verdwijnen.

Toch hebben ook de stedelijke overheden in de tweede helft van de negentiende eeuw belangrijke stappen gedaan tot vergroting van het openbaar groen. Zo werden bijvoorbeeld regelmatig buitenplaatsen aangekocht, die door stadsuitbreiding langzamerhand omringd waren door stedelijke bebouwing. Dergelijke groene plekken in de stad waren natuurlijk een prima uitgangspunt voor de reorganisatie tot openbaar park.

Buitenplaatsen die na 1900 door de gemeente Utrecht werden aangekocht om er een openbaar park van te maken waren Nieuwerood (nu Moreelse park, waar nu nog achttiende eeuwse iepen te zien zijn, en Nieuweroord), het park van Kol (nu Julianapark), Welgelegen, Oog in Al, en het Majellapark. Maar ook in deze gevallen was het financiële voordeel van de reservering van bouwterreinen op derge-

Het Willem de Zwijgerplantsoen met de gelijknamige kerk vormt één geheel met het stedenbouwkundige plan Tuindorp.

lijke grond een belangrijk motief. Voorbeelden hiervan in Utrecht zijn het Hogeland en het Wilhelminapark, aangekocht door de gemeente in 1887-1888. Dergelijke openbare stadsparken werden dus in de eerste plaats opgezet ter verfraaiing van de woonomgeving en als wandelgelegenheid voor de burgerij, niet zo zeer als ontspanningsruimte voor de armere arbeidersbevolking.

Groene longen

In Nederland kwam daar pas in het laatst van de negentiende eeuw verandering in. In de periode 1860-1910 was de welvaart in het algemeen toegenomen. Dit was vooral merkbaar in allerlei veranderingen op het gebied van het arbeidsklimaat: verkorting van werktijden, recht op vrije dagen en vakantie, verbetering van de sociale zorg, etc. Ook is er een toenemende belangstelling voor natuur en landschap: de natuurbeschermingsgedachte komt naar voren. De beleving van de schoonheid van de natuur moest zorgen voor een "gevoel van verheffing". Gestimuleerd door het "reine leven in de natuur" werd

ook de aandacht voor lichamelijke gezondheid groter. De sportbeoefening werd steeds meer een algemene bezigheid; er ontstonden talrijke gymnastiekclubs, wandelverenigingen, hockey- en tennisclubs.

Dit alles had tot gevolg dat er meer aandacht kwam voor het openbare groen. Men ging de noodzaak van "groene longen" in de stad inzien: ruimten waar men niet alleen kon wandelen, maar ook op andere manieren gezond bezig kon zijn. Duidelijk is, dat de opkomst van de openbare stadsparken (of, in meer algemene zin: de grotere aandacht voor het leefmilieu) samenhangt met het veranderende, sociale maatschappelijke bestel. Hoewel ook hieraan wel enig pragmatisme ten grondslag lag. Immers, ook aan een fabrieksarbeider had je meer, wanneer hij maandagochtend fris aan de start verscheen. Frisse lucht en hygiëne, dat waren in die tijd de sleutelbegrippen waarvan men zich bediende om de aanleg van een openbaar park te bepleiten.

De tuinstad

Ook de Engelse tuinstadgedachte die onder andere door Ebenhaezer Howard rond 1900 werd ontwikkeld, is een uiting van deze veranderende opvatting over het leefmilieu van met name de arbeider. Kenmerken voor stadswijken die volgens dit principe werden ontwikkeld waren: een open structuur waarbinnen veel water en groen overheersten, ingericht met kleine woningen, liefst met elk een eigen tuintje. Helaas heeft Utrecht hiervan geen zuivere voorbeelden, hoewel in de wijken Ondiep, Bloemenbuurt, Tuindorp en in de omgeving van de Wattlaan (Elinkwijk in Zuilen), het principe wel herkenbaar is.

De parkontwerpen die geïnspireerd waren door de tuinstadgedachte werden lang niet altijd in landschapsstijl aangelegd. In het ontwerp werd rekening gehouden met de bouwstijl van de omliggende woningen. Het park kreeg daardoor vaak een veel strakkere opbouw, met rechte paden, vierkante of rechthoekige bloembedden en bouwkundige elementen als bakstenen muurtjes, trapjes en pergola's. Het Willem de Zwijgerplantsoen is een goed voorbeeld van een dergelijk, in de jaren dertig ontworpen park. Het vormt één geheel met het stedenbouwkundig plan Tuindorp. De driehoekige plattegrond sluit aan op de Linnaeuslaan met zijn plantsoenachtige middenberm en op het Zwarte Water dat als een groene singel langs Tuindorp ligt. Rondom het symmetrisch bassin liggen gazons waarop ook symmetrisch bomen zijn geplant, waaronder beuk en Japanse kers. Verspreid zijn heester- en bloemborders aangebracht. In de punt van de driehoekige plattegrond staat de Willem de Zwijgerkerk, die in dezelfde periode gebouwd is.

De oudere parken boden eigenlijk alleen de gelegenheid om te wandelen of om rustig vanaf een bankje van de natuur te genieten. In de jaren twintig en dertig werd echter het belang van de actieve recreatie in een park steeds meer benadrukt. Er kwam meer gelegen-

heid voor sport en spel in de vorm van speelweiden, speeltuinen of speelobjecten. Ook werd meer aandacht besteed aan educatieve aspecten zoals een kleine of grotere dierenverzameling en het benoemen van bijzondere beplantingen door middel van naambordjes. Deze tendens is nog steeds merkbaar.

Eind jaren twintig werd de gedachte aan een "tuinstad" verder ontwikkeld, geïnspireerd door de internationale congressen voor moderne architectuur (CIAM). De invloed van deze congressen op de (landschaps-)architectuur liet zich gelden bij de aanleg van het Majellapark in 1935: een ruimere opzet van de gehele wijk, waarbij het groen een vrij dominerende rol speelde binnen die wijk.

Tolsteeg-Hoograven

Al voor de oorlog werd het belang van actieve recreatie in een park steeds meer benadrukt. Jeu de boule in het Julianapark.

Tolsteeg-Hoograven is het eerste grote, na-oorlogse stedenbouwkundig ontwerp, waarin de groenvoorzieningen een nadrukkelijk onderdeel vormen. Een viertal kleinere parken is verspreid over de wijken geprojecteerd: het Tolsteegplantsoen, het Ridderplantsoen, het Kastelenplantsoen en het Camminghaplantsoen. De parkjes gaan als het ware vanzelf via het straatgroen en watersingels over in de plantsoenachtige binnenterreinen en groenstroken langs rijksweg 12 en 22.

Sportief winterbeeld van het
Caminghaplantsoen in
Hoograven.

Ofschoon Tolsteeg-Hoograven vrij grootschalig is door stapelbouw en flats, maken de wijken toch een zeer groene indruk.

De opzet van de parken is eenvoudig gehouden. Ze hebben alle een speelweide met bomen en een grote variatie aan heesters, bloemvakken en borders. Verspreid zijn er speelvoorzieningen voor kinderen van alle leeftijden. Het Caminghaplantsoen bij de Sint Bernhardskerk is wellicht het aardigst vanwege de waterpartij, de eendenvoerplaats en de overgang naar het bosplantsoen langs de rijksweg. De directe oeverstrook langs het water wordt niet meer gemaaid zodat zich daar een meer natuurlijke flora heeft kunnen ontwikkelen.

Vergelijkbaar van opzet zijn de parken aan de Marshalllaan en de Columbuslaan (rond 1965 aangelegd). De bebouwingsschaal van Kanaleneiland is echter heel wat groter. Behalve twee kleinere parken midden in de wijk, is hier gekozen voor één groot park aan de rand ervan: park Transwijk.

Park Transwijk

Het park Transwijk was ten tijde van de aanleg in 1959 zijn tijd ver vooruit. De multifunctionele aanleg ervan biedt tal van mogelijkheden voor het Utrechtse publiek. Het bevat onder meer een rosarium met meer dan dertig verschillende soorten rozen, zitgelegenheden, een vijver, een feestweide, een plantendemonstratietuin waarin diverse gewassen met naambordjes, tennisbanen, een kinderboerderij en een palendorp. Een openluchttheater was ook gepland in Transwijk, maar de resultaten van dergelijke ondernemingen in andere parken in

Een pergola in Park Transwijk harmonieert met het lijnenspel van de moderne architectuur.

Nederland (o.a. Zuiderpark in Den Haag) waren niet van dien aard om dit ook hier te realiseren. "Ik geloof dat de mensen geen geduld meer hebben voor openluchttheaters; het heeft meer zin om af en toe een beatconcert te geven, met veel versterkers en zo. Dat trekt mensen en daar gaat het toch om", aldus de heer J.P. van Alff, toendertijd hoofd van de Afdeling plantsoenen van de gemeente Utrecht. Het totale gebied wordt doorsneden door fiets- en wandelpaden van asfalt, de

Transwijk, één van de meest attractieve parken van Nederland, is helaas weinig bezocht.

kleinere lanen en paadjes bestaan uit klinkers. Centraal in het park is een grote waterkelder aangebracht, waarin 's nachts water uit Bilt-hoven wordt gepompt dat overdag door Utrecht wordt gebruikt. Erboven is een grote heuvel gemaakt waar een zeer uitnodigende werking vanuit gaat. Hoewel Transwijk tot de meest attractieve parken van Nederland gerekend mag worden, is het tegelijkertijd één van de minst bezochte. Aan weerszijden liggen namelijk vrij drukke door-gaande verkeerswegen, waaraan sinds kort nog een sneltram is toe-gevoegd, hetgeen het park nog ontoegankelijker maakt. Bovendien bleek de geplande ruime opzet van de wijk iets te ruim bemeten, ofwel: het verzorgingsgebied van het park is te groot. Een en ander geeft aanleiding voor de gemeente aanbevelingen te doen om een gedeelte van het park op te heffen. En dat zou, niettegenstaande het geringe bezoek, jammer zijn voor één van de fraaiste voorbeelden van deze landschapsarchitectuur.

Krachtig standbeeld in Park
Transwijk.

De jaren vijftig en zestig

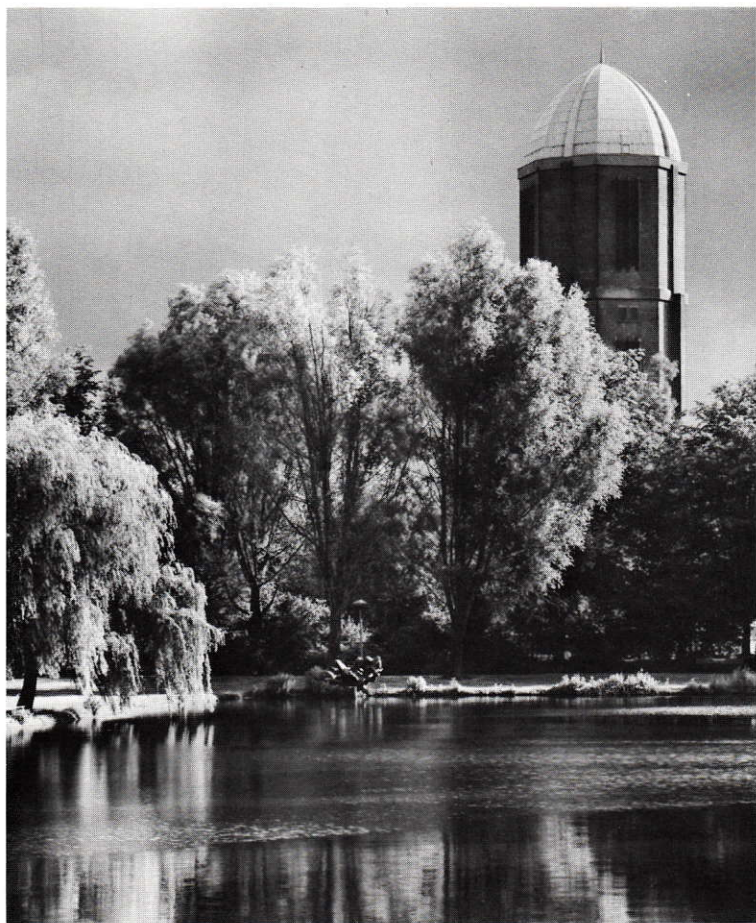
In de jaren vijftig en zestig zijn enkele parken ontstaan nabij grote wegen of waterlopen: park de Noordpunt, op het snijpunt van het Amsterdam-Rijnkanaal en het Merwedekanaal, in Zuilen het langs de Vecht gelegen Vechtplantsoen, Nifterlakeplantsoen, Muiderslotplantsoen en Nijenrodeplantsoen, het langs de Kromme Rijn gelegen Lodewijk Napoleonplantsoen en het Noordse Park langs de Oude-noord en de spoorlijn. Deze parken bestaan voornamelijk uit grasland met verspreide bomen en boomgroepen, laanbomen en heestervakken. Veelal zijn er ook speelvoorzieningen. Bij park de Noordpunt liggen ook schooltuinen. Het Noordse Park, dat op een kunstmatige heuvel ligt, heeft nog het meest een parkkarakter. Het Lodewijk Napoleonplantsoen is visueel aantrekkelijk door de ligging aan de Kromme Rijn. Van het Vechtplantsoen zijn enkele monumentale zilveresdoorns, populieren en abelen vermeldenswaard.

In deze periode verwierf Utrecht ook de landgoederen Oud- en Nieuw Amelisweerd. In 1920 had zij al Rhijnauwen verworven. Hierdoor is de stad Utrecht in bezit van een drietal aaneengesloten landgoederen, die als één groot park ten dienste staan van de Utrechtse bevolking. Deze parken vallen verder buiten het bestek van dit boek (zie in deze historische reeks *Amelisweerd en Rhijnauwen* van L. Albers en H. Pemmelaar). Hier dient ook genoemd te worden de in 1962 aangelegde Botanische tuin van de Rijksuniversiteit in de Uithof die vanwege het bijzondere karakter door steeds meer mensen ontdekt wordt.

Nieuw Amelisweerd.

Park de Watertoren. Blick over de vijver vanuit het zuidwesten.

Park De Gagel

Voor de parken de Watertoren en de Gagel uit het begin van de jaren zeventig geldt in hoofdlijnen hetzelfde als voor het park Transwijk. De inrichting van de parken in Overvecht sluit aan op de in de jaren vijftig heersende stedenbouwkundige visie van waaruit geheel Overvecht en Kanaleneiland zijn ontworpen. In deze visie domineerde de hoogbouw, aansluitend op relatief grote groenelementen. Hoogbouw was een middel om ruimte en licht te scheppen, terwijl het wonen in die hoogbouw betekende dat men dit ook daadwerkelijk kon beleven.

Men heeft een uitstekend evenwicht bereikt tussen de woon- en ontspanningsfuncties en daarmee is het park de Gagel een zuiver document van de toen heersende opvattingen geworden. Park de Gagel is eigenlijk een onvoltooid park. Het lag oorspronkelijk in de bedoeling, dat het park een visuele en functionele verbinding zou

krijgen met het Noorderpark (het landelijke polderweidegebied ten noorden van Utrecht). Ook het park de Watertoren zou hierop aansluiting krijgen. In het kader van de ontwikkeling van het Noorderpark werd aan de polder de Gagel eveneens een parkfunctie toegedacht, hetgeen nooit uitgevoerd is; de polder behield haar agrarische functie. Visueel heeft men eigenlijk het omgekeerde resultaat geboekt: geen groot, aaneengesloten park, maar een aantal door hoofdwegen doorsneden deelparkjes.

Centraal in het park de Gagel ligt de Heuvel, die uiteraard grote aantrekkingskracht uitoefent als ontmoetingspunt of bijvoorbeeld als sleepiste. De Heuvel was oorspronkelijk niet in het plan opgenomen, maar werd dit wel toen bleek dat een afdeling van de gemeente Utrecht tezelfdertijd toevallig wat omhoog zat met enig puin. Wordt ooit de Heuvel afgegraven, dan zal men er op de gehele oude Utrechtse Jaarbeurs stuiten.

Het voorzieningenscala van het park is ongeveer identiek aan dat van park Transwijk en kenmerkend voor de tijd waarin het bedacht werd: het heeft behalve een ontspannende, ook een educatieve functie. U treft er onder andere een kinderboerderij, een sportweide, een planten- en kruidentuin, een rosarium en uiteraard een vijver aan. Uniek en zonder meer een bezoek waard is de bouwspeeltuin (1973) met het zogenaamde "huttendorp".

Tegen de onderkant van de Heuvel, grenzend aan het huttendorp,

Ontmoetingspunt de Heuvel
in het Park de Gagel.

bevinden zich de "speelhuisjes". Door hun fraaie vormgeving en afwerking doen zij aan Zwitserse chalets denken, hetgeen nog versterkt wordt door het geaccidenteerde terrein. Vermeldenswaardig is, dat gemiddeld zo'n twintig vrijwilligers meewerken aan het instandhouden van dit zo geliefde speelpark.

Kenmerkend voor de parken Transwijk en De Gagel is hun volledige integratie in de gebouwde omgeving, tot in de kleinste details toe. Wanneer u een wandeling maakt door deze parken en daarbij ook eens let op de "skyline" van de omgeving - vooral daar waar met opzet doorkijkjes geschapen zijn - valt u wellicht op hoe het lijnenspel van bijvoorbeeld paden en pergola's een verlengde vindt in de bouwrichting van de flats. U merkt misschien ook hoe de verhoudingen van de flats als het ware weerspiegeld worden in de afmetingen van de gazons, de rozentuinen of plateau's en die op hun beurt weer in de vormen van de klinkertjes. Alles houdt verband met elkaar, doordacht tot in elk detail.

De jaren zeventig

Als reactie op de grootschalige, vaak wat rechtlijnig en kunstmatig aandoende parken in Hoograven, Kanaleneiland en Overvecht, ontstond in de jaren zeventig een streven naar meer differentiatie en natuurlijke begroeiingen. Al eerder, in 1969, werd in Overvecht aan de Sjanghaidreef een experimenteel park aangelegd in samenwerking met een groep beeldende kunstenaars en bewoners. Het is in Neder-

Bielzenperken en klinkerbestrating. De R.O.V.U. draagt er zorg voor, dat ook het Park de Gagel er goed uit blijft zien.

land een van de eerste parken in navolging van de tuinarchitect Leroy, waarbij variatie in bodem en hoogte, ruime mogelijkheden voor spontane flora en fauna biedt. Het park is toegankelijk via kleine kronkelpaden. Kenmerkend is vooral, dat het niet af was bij de aanleg, maar een ontwikkeling doormaakt en steeds weer verandert in de loop van de tijd. Het park is erg avontuurlijk en biedt veel voor de natuurliefhebber. Door de grote afwisseling lijkt het veel groter dan het in werkelijkheid is. Ruimtelijk sluit het aan op Park de Gagel.

Waren Kanaleneiland en Overvecht nog gebouwd op een met zand opgespoten polderlandschap, in de jaren zeventig wordt de wijk Lunetten selectief opgehoogd op de bouwplaatsen. Zo konden de aanwezige boomgroepen van vroegere boerenerven, boomgaarden, waterlopen en sloten in de wijk opgenomen worden.

De jongste parken

Het inpassen van bestaande landschapselementen kenmerken het Beatrixpark (1978-1979) en Park de Koppel (1981-1987). Nieuw aangelegde paden voeren de parkbezoeker over de schootsvelden van de Lunettenforten, langs boeren sloten, fruitbomen, knotwilgen, houtwallen en weilanden waar koeien en schapen grazen. Bijzondere vegetaties zijn gespaard en natuurlijke ontwikkelingen krijgen hier alle kans. Ten gerieve van de wandelaar zijn banken, houten bruggen en verlichting aangebracht. In Park de Koppel zijn enige speelvoorzieningen aanwezig. De beide parken zijn door middel van groene singels

Het Beatrixpark, gezien naar
het noordoosten.

met elkaar verbonden: het Innundatiekanaal en de Oud Wulverbroeksewetering, een fossiele Rijnarm. Door de landschaps-ecologische benadering is het kenmerkend voor het Beatrixpark en Park de Koppel dat men bijna niet merkt dat ze zijn aangelegd. Een bijzonderheid in Lunetten is de nauwe samenwerking tussen gemeente en wijkbewoners betreffende het groenbeheer.

Vergelijkbare ideeën als in Lunetten, zijn toegepast in het Vecht-

Park Bloeyendaal achter Fort
de Bilt.

Het provinciehuis vanuit het westen, gelegen in een natuurlijk park, waarvan het groen zelfs de binnenplaatsen binnendringt.

zoompark (1980) en het Griftpark (1979-1985). Het Vechtzoompark ontleent zijn karakter aan de ligging langs de Vecht, de aanwezigheid van landgoedrestanten en boerderijen met erfbeplanting.

Het nog niet voltooide Griftpark aan de Blauwkapelseweg was vroeger de plaats van het buitenhuis Koningslust (1767) en later van de gasfabriek (1862). Het terrein heeft een wat onduidelijke structuur maar is zeer gedifferentieerd en verrassend door allerlei relictten van muren, kaden, bestrating, sintelafval, heuvels, waterlopen, boomgroepen en ruigtebegroeiing. Er werden maar liefst zo'n 300 spontaan gevestigde plantesoorten geïnventariseerd. De bedoeling is de bestaande plantengroei en structuur zoveel mogelijk bij de inrichting te betrekken. Inmiddels is het wateroppervlak uitgebreid en het padenstelsel verbeterd, waarbij nieuwe wat rustiek aandoende houten bruggen zijn aangebracht. Tevens is een bloemen- en kruidentuin aangelegd.

Al jaren wordt het Griftpark druk gebruikt door de bewoners van de omliggende, groenarme stadswijken Vogelenbuurt en Wittevrouwen. Vanwege de ernstige bodemverontreiniging wacht het plan nog op afronding.

Tenslotte noemen we nog drie recente parken aan de oostkant van Utrecht: recreatiepark Voorveldse Polder, Park Bloeyendaal en de Provincietuin.

Recreatiepark Voorveldse Polder (1974) grenst aan Fort de Bilt en ligt rond camping de Berenkuil. Oude knotwilgen en poldersloten zijn gehandhaafd. Vooral de gedeelten langs het fort en rijksweg 27 zijn het fraaist en meest natuurlijk. Het park is bijzonder rijk aan vogelsoorten.

Zicht op één van de lunetten
in het Beatrixpark.

Bij het Park Bloeyendaal in Rijnsweerd, aangelegd omstreeks 1975, is gebruik gemaakt van de bestaande bodemstructuur. De paden voeren langs grasland en de meer boom- en heesterrijke begroeiingen. Er zijn een vijver- en moerastuin, schrale en vochtige graslandjes en een veldje met akkeronkruiden aangelegd. Evenals bij het Beatrixpark zijn ook hier monumentale fortranden de "beelddragers", zoals H. Pemelaar, de architect van de nieuwste Utrechtse parken, ze noemt. Bloeyendaal maakt een natuurlijke en landschappelijke indruk. De vogelrijkdom is hier ook zeer groot.

Het aangrenzende park rond het Provinciehuis is ongeveer uit dezelfde tijd, en is meer een natuurpark in strikte zin. Hier is het bestaande bodemprofiel zo weinig mogelijk verstoord en is met meer terughoudendheid nieuw aangeplant. Het beheer van de Provincietuin is gebaseerd op de vegetatiekunde, waarbij de ontwikkelingen op wetenschappelijke voet gevolgd worden. Men treft er hooiland, moerasvegetatie, hakhoutbosjes en grienden aan. Er wordt geprobeerd het regenwater in de tuin zoveel mogelijk vast te houden en te scheiden van de omgeving. Aardig is, dat het groen tot aan de provinciebebouwing reikt en zelfs de binnenplaatsen binnendringt, waar de beplanting profiteert van regenwaterafvoer die op die plekken is afgeleid.

De Utrechtse parken in de toekomst

In de nabije toekomst zijn er geen grote nieuwbouwwijken meer te verwachten in Utrecht. Aanleg van nieuwe parken ligt dan ook niet direct in de lijn. Toch zijn er wel enkele ontwikkelingen te noemen.

Aan de stadsrand is op een aantal plaatsen nog fraai en attractief cultuurlandschap aanwezig zoals Mereveld, de Voorveldse Polder, de Polder de Gagel en de Ruigenhoekse Polder. Door zo'n gebied op voorzichtige wijze te ontsluiten met voetpaden ontstaan aantrekkelijke wandelgebieden. In het Mereveld zijn dergelijke paden, in navolging van de bekende Engelse "public footpaths", al gerealiseerd.

Een andere ontwikkeling zien we in de binnenstad, waar plannen bestaan om binnenterreinen en tuinen te ontsluiten voor publiek. Met name enkele binnenterreinen aan de Plompetorengracht en het zuidelijke deel van de Oudegracht zijn vanwege hun omvang en aanwezige beplanting zeer geschikt voor inrichting als park. Interessant zijn ideeën om de oude Hortus Botanicus aan de Nieuwegracht weer op te knappen en openbaar te maken. Een andere gedachte is om de oudere kerkhoven, die vanwege het geboomte erg sfeervol zijn, als park open te stellen.

Aan de stadsrand het park
Bloeyendaal.

Het silhouet van de wijk Lunetten, met op de voorgrond een deel van het Park de Koppel bij de kinderboerderij.

Voorspellingen op het gebied van stedenbouw en groenvoorzieningen zijn altijd wat hachelijk. Als we de landelijke tendensen bespeuren is het niet ondenkbaar dat er weer meer nadruk komt te liggen op kunstzinnige ontwerpen en aanlegvormen. Het is niet onmogelijk dat, als reactie op de natuurparken van de laatste decennia, deze stroming ook in Utrecht voet aan de grond krijgt.

Beheer en behoud van de Utrechtse parken

Het zal duidelijk zijn dat het geen geringe opgave is om zo'n dertig parken in de stad te beheren op een zodanige wijze, dat ze aantrekkelijk blijven voor de Utrechters en dat de kwaliteiten voor de toekomst behouden blijven. Vooral in deze jaren van bezuinigingen ziet de afdeling Openlucht recreatie en Groenvoorzieningen van de gemeente zich voor grote problemen gesteld.

Bij de bespreking van de individuele parken worden enkele problemen genoemd. Vooral bij de oudere parken als de Singelplantsoenen en het Wilhelminapark zijn veel bomen aan de buitenzijde in het asfalt van de wegen komen te staan waardoor wortels zijn afgestorven. Ze zullen niet de leeftijd bereiken die ze normaal gesproken kunnen halen. Het ouder worden van de bomen heeft tot gevolg dat zo nu en dan bomen uitvallen. Met name de iepziekte heeft desastreuze gevolgen voor de vele monumentale olmen die Utrecht heeft. Door de ouderdom wijzigt ook het beeld van de parken, die aangelegd zijn met

een duidelijk ontwerp en bepaalde visuele effecten. Anderzijds zijn de oudere parken juist nu zo schitterend vanwege het onvervangbare monumentale bomenbestand. Hier nu liggen discussiepunten over behoud en beheer: moeten de parken weer in de oorspronkelijk bedoelde aanleg hersteld worden als een kunstwerk of moet de bestaande situatie als uitgangspunt gehanteerd worden.

Over de verjonging van het bomenbestand bestaan verschillende meningen. Door storm, ziekte en verslechterde groeiomstandigheden is er altijd wel uitval onder de oudere bomen. Aan de andere kant kunnen met name boomsoorten als eik, linde, taxus, plataan, ginkgo, en iep vele honderden jaren oud worden. Andere soorten als populieren, abelen, beuken, haagbeuken en esdoorns kunnen toch altijd wel een leeftijd van 250 à 300 jaar bereiken. Voorwaarde is dat de groeiomstandigheden goed zijn. Binnen de parken zelf is dat meestal ook wel het geval. Omdat bomen van 200 jaar en ouder een hoge zeldzaamheid zijn in Utrecht is veroudering van het bomenbestand voorlopig nog niet aan de orde! Wel zal een zekere mate van uitval aangevuld moeten worden.

Verder zijn er ecologische overwegingen. Parken met oudere bomen die wat grillig zijn en holten hebben in takken en stam, zijn bijzonder aantrekkelijk voor vleermuizen en vogels. Ook de keuze tussen een intensief gemaaid grasmat onder en tussen de bomen of een meer natuurlijke begroeiing is in dit verband interessant. Er zijn bij de Gemeente voornemens om meer voorjaarsbloeiërs in de ondergroei aan te brengen zoals bolgewassen en andere stinseflora. Hierdoor komt er meer kleur in de parken en krijgen ze een natuurlijker aanzien. Op de steilere oevers van de Singels is al jaren de maaifrequentie verminderd zodat daar meer variatie in de kruidenlaag is ontwikkeld. Vooral het geurende fluitekruid in de meimaand wordt zeer gewaardeerd.

Het achterwege blijven van onderhoud heeft vooral een negatief effect op de na-oorlogse parken (bijvoorbeeld Transwijk), die een strakke indeling hebben met een sterke scheiding tussen de gazons, heestervakken, bloemborders en speelvoorzieningen. Bij de latere parken met meer spontane en natuurlijke begroeiing zijn de gevolgen minder zichtbaar. Toch hangt de kwaliteit van een natuurpark wel degelijk samen met onderhoud. Een jaarlijkse maaibeurt en snoei van hakhout is noodzakelijk om de natuurkwaliteit te waarborgen. Zonder dit beheer zal er grote verruiging optreden. Hier en daar lukt het om bewoners in te schakelen bij het beheer. Voorbeelden daarvan zijn de Linnaeuslaan in Tuindorp en de kloostergangen van de Dom en Sint Marie. De participatie van bewoners in Lunetten bij het groenbeheer is al eerder ter sprake geweest.

Wat de toekomst ook mag brengen, de prachtige reeks Utrechtse parken rechtvaardigt onze inspanningen om de kwaliteiten ervan nog lang te waarborgen.

De plantsoenen langs de singels

Zo'n anderhalve eeuw geleden besloeg de stad Utrecht niet veel meer oppervlakte dan het gebied binnen de singels - de tegenwoordige binnenstad - dat al sinds de twaalfde eeuw was omwald. Er was wel enige bebouwing daarbuiten, vooral langs de toegangswegen tot de stad. De grootste concentratie, aan weerszijden van de Vecht gelegen, was door een lage ommuring beschermd en heet daarom Bemuurde Weerd.

De verdedigingswerken rond de binnenstad bestonden aan het begin van de negentiende eeuw nog steeds uit een stadsmuur met aan de binnenzijde een wal, op regelmatige afstanden onderbroken door een groot aantal waltorens en vijf stadspoorten, en uit acht bastions en bolwerken. De stadsbuitengracht heeft hierdoor vooral rond de oostelijke stadshelft een bochtig verloop.

De stad begon zo langzamerhand uit haar jasje te groeien. Tussen 1820 en 1830 was de bevolking met een kwart toegenomen tot bijna 43.000 mensen. De gevolgen van deze groei deden zich bij het arme deel van de bevolking steeds sterker voelen. Er heerste grote werkloosheid en woningnood. Degenen die wel het geluk hadden werk te vinden verdienden weinig en konden nauwelijks de hoge huur van hun hokkerige en slecht onderhouden woning opbrengen. Zo leidde een groot deel van de Utrechtse burgerij een kommervol bestaan in ongezonde sloppen en stegen, ten dele in de schaduw van de stadswal.

Met de verdedigingswerken was het niet beter gesteld. Al eeuwen lang waren zij met hun kostbare onderhoud onderwerp van grote zorg

De zuidzijde van de ommuurde binnenstad van Utrecht met de Maliepoort, de molen op de Bijlhouwerstoren en rechts op de voorgrond het bastion Manenburg. Tekening door Jan de Beijer, ca. 1744. GAU.

Gezicht vanaf de wal achter de stadsmuur ter hoogte van de St. Servaastoren boven de uitmonding van de Nieuwe-gracht in de Tolsteegsingel: links kijken we langs de stadsmuur in de richting van Manenburg, rechts in de Agnietenstraat met de Fundatie van Renswoude en de Pallaeskameren. Tot aan het slopen van de verdedigingswerken kon men over de wal achter de muur de gehele stad rondlopen. Bij de nieuwe plantsoenaanleg werd van deze al aanwezige hoogte gebruik gemaakt. Tekening door C. van Hardenberg, 1817. GAU.

geweest. Bovendien werden zij vanouds voor verschillende andere doeleinden gebruikt. De torens deden dienst als woning of opslagplaats en op de bolwerken en langs de stadsbuitengracht waren allerlei bedrijfjes gevestigd waarvoor in de stad geen ruimte was of daar overlast veroorzaakten, zoals leerlooierijen en steenhouwerijen. Het bastion Sterrenburg deed zelfs dienst als vuilnisbelt. De Bijlhouwerstoren was tot molen verbouwd en op de Smeetoren was een sterrenwacht ingericht. Sommige bolwerken, zoals Lepelenburg en het Begijnbolwerk, waren dicht begroeid. Hier hadden burgers die van tijd tot tijd dicht bij de stad toch aangenaam buiten wilden zijn, tuinen laten aanleggen en tuinhuisen en theekoepels laten bouwen vanwaar zij een fraai uitzicht op het omringende land hadden.

Stenen corset

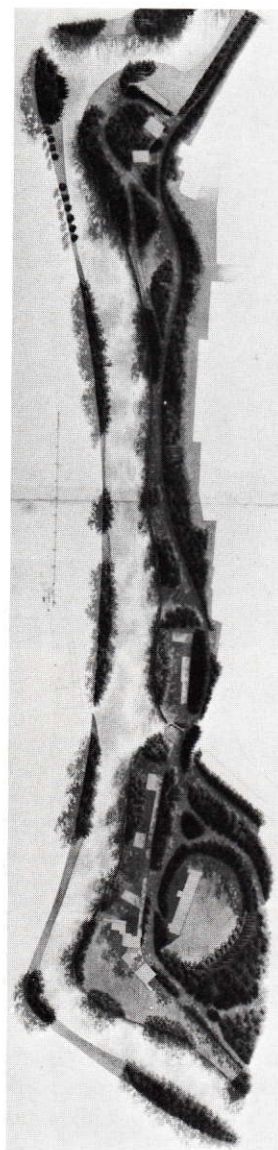
Dat er steeds meer stemmen opgingen om de verdedigingswerken te slechten is niet verwonderlijk. De stadsmuur werd gevoeld als een "stenen corset". Een tijdgenoot, jhr. M.J. Eijck van Zuylichem, beschreef de stad zelfs als een gevangenis: "...eene akeligheid overviel mij, als ik des avonds de knarsende stadspoorten achter mij hoorde toegrendelen". Bovendien hadden de verdedigingswerken bij het voltooiën van de Nieuwe Hollandse Waterlinie rond Utrecht in 1824 militair gezien geen enkel nut meer.

Het plan van J. D. Zocher jr. met het voorstel tot stadsuitbreiding van Utrecht aan de west- en noordkant en plantsoenenaanleg op de plaats van de verdedigingswerken rond de oostelijke helft. Aan de randen is uitgebeeld hoe de stad er na deze veranderingen zou uitzien. Tekening door J.D. Zocher jr., 1819. GAU.

Onder leiding van jhr. mr. H.M.A.J. van Asch van Wijck, die van 1827 tot 1839 burgemeester was, kregen de plannen voor het slopen van de verdedigingswerken vaste vorm. Hij was hiertoe geïnspireerd door de plannen voor stadsuitbreiding die zijn ambtsvoorganger Hendrik Moreelse in 1664 had gelanceerd. Dit plan-Moreelse had een tweeledig doel: het voorzag in het saneren van een aantal nauwe stegen in samenhang met een stadsuitbreiding in noordelijke en westelijke richting waardoor het oppervlak van Utrecht zou verdubbelen, maar het was toch vooral bedoeld om met de ontwikkeling van betere scheepvaartvoorzieningen de teruglopende handel en dus de stedelijke economie nieuw leven in te blazen. Van dit plan is weinig terecht gekomen. De noodzaak van stadsuitbreiding werd niet sterk gevoeld en bovendien bestond er een krachtige tegenwerking van de kant van grondspeculanten in de bestaande stad.

Juist het economische aspect van het plan-Moreelse sprak burgemeester Van Asch van Wijck erg aan. Hij wilde opnieuw proberen de scheepvaartmogelijkheden te verbeteren door de bouw van veel en grote pakhuizen en de aanleg van een haven. Utrecht zou een handelscentrum moeten worden dat kooplieden uit de hele wereld moest aantrekken. Ook het aanzien van de stad moest worden verbeterd, want door een aantrekkelijk uiterlijk zouden vermogende personen

Deelplan voor de aanleg van het plantsoen met de situering van daarin te realiseren bebouwing. Dit ontwerp toont het gedeelte van Manenburg (boven) tot en met Zonnenburg. Tekening door J.D. Zocher jr., 1835. GAU.

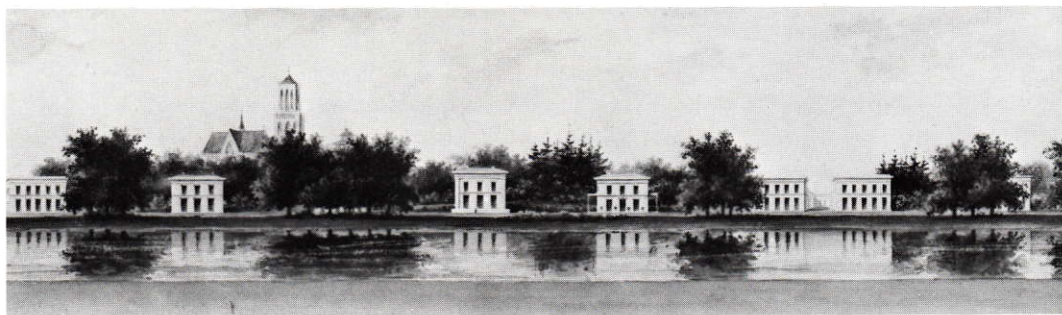
worden aangetrokken om zich in Utrecht te vestigen. De verdedigingswerken zouden grotendeels moeten worden afgebroken, zodat op de vrijgekomen grond de gewenste bebouwing en beplanting kon worden gerealiseerd. Voor deze afbraak was wel toestemming van de koning nodig, maar dit was geen beletsel. Van Asch van Wijck lichtte zijn plannen hoogstpersoonlijk in Den Haag toe waarna de koninklijke goedkeuring snel volgde.

Commissie

Op 3 augustus 1827 installeerde de gemeenteraad de "Commissie tot Uitbreiding en Verfraaiing der Stad Utrecht" die dit project moest voorbereiden, mede aan de hand van vroegere plannen. Reeds op 19 maart van het volgende jaar bracht de commissie in de gemeenteraad verslag uit. Eén van haar aanbevelingen was om met de verfraaiing van de stad - een ontwikkeling die ook bij andere steden was te zien - een aantal verbeteringen aan te brengen die "het gerief, de gezondheid en het genoegen" van de inwoners moesten bevorderen en die naar men verwachtte de bouw en verbetering van huizen van het arme deel van de bevolking zouden stimuleren. Tot deze verfraaiing hoorde ook het "uitbreiden en bevalliger maken" van de wandelmogelijkheden zoals die al op sommige bolwerken bestonden "waardoor deze stad zoowel meerdere gegoede ingezetenen tot zich zal trekken, als zij door vermeerderd vertier aan de werkzame klasse ruimere middelen van bestaan zal opleveren". In navolging van het plan-Moreelse werd voorgesteld om de bouw van huizen voor de aan te trekken welgestelden en de aanpassingen die voor de handel en scheepvaart nodig waren, te concentreren aan de west- en noordzijde van de stad. Een nadere toelichting op dat gedeelte van de plannen is in dit hoofdstuk niet zozeer aan de orde, want het is ons hier te doen om de veranderingen die zich rond de oostelijke helft van de stad hebben voltrokken. Beide aspecten zijn echter niet helemaal van elkaar te scheiden. Van het stedenbouwkundige gedeelte van dit plan-Zocher is overigens vrijwel niets uitgevoerd.

Wat de voorstellen voor de oostelijke stadshelft betreft deed de commissie de aanbeveling dat alle bolwerken bij de stad getrokken zouden worden door de tussengrachten te dempen. In dit gedeelte kwamen geen noemenswaardige obstakels voor, zodat de Tolsteegpoort en de Maliepoort zonder problemen zouden kunnen worden afgebroken. Over de Wittevrouwenpoort, al geruime tijd de inzet van discussies over behoud of sloop van historische gebouwen, werd geen uitspraak gedaan.

De commissie stelde voor, een prijsvraag uit te schrijven voor een ontwerp, waarbij aan de winnende inzender f 1200,- zou worden toegekend. Omdat de voorbereidingskosten nogal hoog waren uitge-

Ontwerp voor de beplanting en bebouwing van het Willemsplantsoen langs de Catherijnesingel. Zo stelde Zocher zich het aanzicht van de stad voor na het afgraven van de wal en het aanleggen van een groenstrook. De bouw van huizen hierin was mogelijk, indien gewenst. Alleen plaats en type huis zijn aangegeven. Tekening door J.D. Zocher jr., 1843. GAU.

vallen, liet deze prijsvraag even op zich wachten. Korte tijd later reageerde de burgemeester op de voorstellen van de commissie. Zijn uitgangspunt was dat alle veranderingen gericht moesten zijn op een regelmatig en daarom fraaier uiterlijk van de stad. Lelijke gedeelten zouden zoveel mogelijk moeten worden weggebroken of, als het niet anders kon, tenminste aan het oog moeten worden onttrokken door doelmatige beplanting of door op die plaatsen de wal niet af te graven. Juist door dit hoogteverschil kon een aangename afwisseling worden verkregen in de langgerekte parkaanleg die zich van de Tolsteegpoort tot en met het Begijnbolwerk zou uitstrekken. Deze groengordel zou uitgaan van de bestaande begroeiing op de bolwerken aan de oost- en noordzijde van de stad en worden afgewisseld met voorname gebouwen die in het water van de stadsbuitengracht werden weerspiegeld.

Zocher jr.

Intussen had Van Asch van Wijck contact opgenomen met de "zeer bouw- en aanlegkundige architect Zocher van Haarlem" (J.D. Zocher jr.), die in zijn woonplaats in 1821 al plannen had ontworpen voor de aanleg van plantsoenen op de plaats van de gesloopte verdedigingswerken. Eén van de belangrijkste redenen waarom dit plan daar ook is uitgevoerd, is de grote werkloosheid geweest. Dit project kon vele arbeiders voor langere tijd werk verschaffen. Na de aanleg van de Haarlemse "wandelingen", zoals plantsoenen op de plaats van de oude stadswallen toen werden genoemd, volgde Zocher's reorganisatie van de Haarlemmerhout. Al gauw werd hij de architect bij uitstek die in opdracht van gemeenteraden en particulieren tal van ontwerpen voor een parkaanleg met bijbehorende bebouwing ontwierp.

De prijsvraag werd nooit uitgeschreven. Zocher, die al bekend was met de Utrechtse situatie, kon binnen korte tijd een plan leveren, waarmee hij in elk geval het voor de prijsvraag gereserveerde bedrag van f1200,= opstreek. In oktober 1829 legde hij zijn ideeën voor aan de raads- en commissieleden: een stedenbouwkundig plan dat van een grote visie getuigde en waarin de verschillende onderdelen welover-

De Wittevrouwenpoort met op de voorgrond het al afgegraven en tot plantsoen aangelegde gedeelte van de stadswal. De deur in de zijkant van de poort geeft de oorspronkelijke hoogte van de wal aan. De stadspoorten werden veel later afgebroken dan de rest van de verdedigingswerken; de Wittevrouwenpoort sneuvelde tenslotte in 1858. Tekening door Jan van Lokhorst, 1858. GAU.

wogen een plaats hadden gekregen. Het belangrijkste bestanddeel van het plan was uitgebeeld. Dit ontwerp van ca. 1,5 x 2,6 meter bevat een plattegrond van Utrecht met de voorgestelde uitbreidingen en veranderingen en langs de vier randen een doorlopende tekening waarin een en ander in opstand was weergegeven.

De groenvoorziening, waartoe we ons hier moeten beperken, was uitsluitend te vinden rond het oostelijke stadsdeel. De stad werd hier omzoomd door een smalle strook groen die af en toe een driehoekige uitstulping op de plaats van de bolwerken. Alle bijzonderheden van de aanleg, zoals bomenrijen, boomgroepen, heestergroepen, gazons, wandelpaden en verhogingen waren in het plan aangegeven. In de opstandtekening kwamen Zocher's ideeën nog duidelijker tot uitdrukking. De drie bolwerken Begijnbolwerk, Wolvenburg en Lucasbolwerk kwamen hier niet op voor omdat daarvoor geen ontwerp was gevraagd. Langs de nieuw aan te leggen straat aan de noordkant van de stad, die later naar de burgemeester Van Asch van Wijckskade zou worden genoemd, was een bomenrij gedacht, evenals aan de overzijde van de stadsbuitengracht. Deze zou voor de Willemskazerne tussen Wolvenburg en de Wittevrouwenpoort moeten worden gedempt om op die plaats een exercitieterrein te kunnen aanleggen. De Wittevrouwenpoort zou van Zocher moeten worden afgebroken, niet zozeer omdat deze in de weg stond (aan belemmeringen voor het verkeer werd in die tijd nog weinig aandacht besteed), maar meer ter verfraaiing van de stad op dit punt. Een hoge muur en een nieuw op te trekken gebouw zouden de achterliggende "onaangename" buurt moeten camoufleren.

De wandeling

Op dit punt liet Zocher zijn wandeling beginnen die hij tot aan de Tolsteegpoort in het zuiden voortzette. Hij maakte hier handig gebruik van de slingerende loop van de stadsbuitengracht rond de bolwerken die steeds wisselende en verrassende gezichten opleverde. Het water tussen het bolwerk Lepenburg en de stad zou moeten worden gedempt waardoor extra grond beschikbaar zou komen. Om het harmonische ontwerp niet te verstoren moest nog wel even de Maliepoort worden afgebroken, maar daar stonden verscheidene aanwinsten tegenover. Bij de uitmonding van de Kromme Rijn in de stadsbuitengracht ter hoogte van de Tolsteegpoort kon een zwembad worden aangelegd, voorzien van een fraai gebouw, zodat het nuttige met het aangename werd verenigd. Bovendien was op het af te graven bastion Zonnenburg een hortus botanicus ontworpen, vier maal zo groot als de bestaande tuin aan de Nieuwegracht: "De bestaande Botanische Tuin, kwam mij voor een Academie stad als Utrecht te bekrompen voor" schreef Zocher in zijn toelichting. Hierin schreef hij verder over het plantsoen: "Wat nu de wandeling zelve aangaat, deze kan men slegt beschrijven, om daarvan een denkbeeld te geven, heb ik de kanteekening zoo duidelijk gemaakt als in mijn vermogen was. Voor het overige moeten, welgekozen, losse groepen licht, en bruin, van houtgewas alsook de leiding der lijnen, en meer voorname punten, in acht genomen worden, die ik beter gevoelen, als wel beschrijven kan". Met dit langgerekte plantsoenontwerp heeft Zocher meer problemen gehad dan in Haarlem omdat hier in Utrecht een smallere strook grond beschikbaar was en omdat de bolwerken hier niet meededen in het ontwerp.

Aan de overkant van de stadsbuitengracht, tussen Manenburg en Zonnenburg, had Zocher een buitenwandeling ontworpen met een lengte van 2000 Nederlandse ellen (ca. 1400 m), waarvan ook rijtuigen gebruik zouden kunnen maken. Dit pad zou afwisselend langs en van het water af voeren en hiermee voor de nodige verrassingen zorgen.

Oordeel commissie

Het oordeel van de Commissie tot Uitbreiding en Verfraaijing over het plan Zocher, neergelegd in haar verslag van 21 november 1829, luidde dat "het ontwerp zich zoo zeer aanbeveelt door doelmatigheid als door bevalligheid, zoowel ten aanzien van de voorgeslagen nieuwe wandelplaatsen, als van den aanleg van magazijnen en woonhuizen, dat het ontwerp zoo als het is liggende, ten grondslag behoort te worden aangenomen" en dat het bij de uitvoering "zoo na mogelijk" gevolgd zou moeten worden. Enkele gevoelige onderdelen van het

Het plantsoen langs de Maliesingel met de Herenbrug. De beplanting aan de overzijde van de singel (rechts) is niet uitgevoerd zoals Zocher had voorgesteld. Foto, ca. 1910. GAU.

plan werden nader bestudeerd en verder uitgewerkt. Zo bleef de kwestie van het afbreken van de Catharijne- en de Wittevrouwenpoort voorlopig onbeslist. Men vond het verstandiger een besluit hierover aan latere generaties over te laten.

De commissie drong er in haar rapport op aan snel en op bepaalde plaatsen met voorrang aan het werk te beginnen, onder andere in de buurt van het Begijnbolwerk en de Wittevrouwenpoort. De reden hiervan lag vermoedelijk in het feit dat daar de stadsmuur al een aantal jaren tevoren was ingestort. Bovendien stelde de commissie voor het project gefaseerd uit te voeren. Een aanpak ineens zou te groots zijn. Verder werd ervoor gekozen om eerst de wandelingen aan te leggen en te verfraaien en pas daarna over te gaan op de stadsuitbreiding aan de noord- en westzijde, omdat voorlopig niet alle getekende vakken voor huizenbouw nodig waren.

Zocher werd voorgedragen als de meest in aanmerking komende persoon voor de uitvoering van het werk, in het bijzonder voor de aanleg van de wandelingen. Het advies van de commissie werd overgenomen door de raad en de architect zou f21.000,= ontvangen voor het slechten van de muur en het afgraven van de wal tussen Zonnenburg en de Wittevrouwenpoort, het dempen van het water tussen Lepelenburg en de stad en het aanleggen van het plantsoen. Hieronder waren begrepen: het "bezanden" van paden, "bezoaien" van oevers

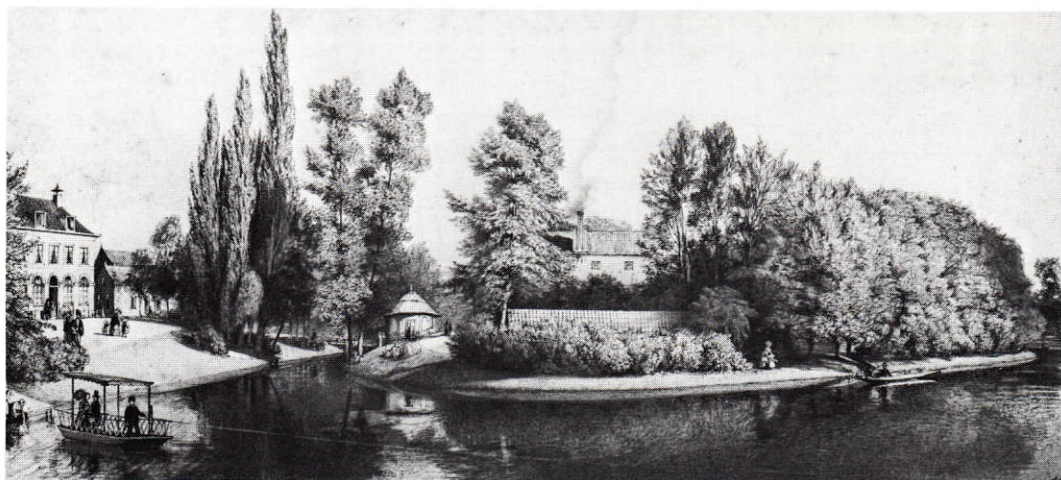
met graszoden, "bezaaijen" van de grasvelden en hellingen en beplanten met bomen en struiken, terwijl de gemeente de verharding van paden voor rijtuigen zou financieren. Mogelijk betrof Zocher het materiaal voor de beplanting uit zijn eigen kwekerij Rozenhagen in Haarlem. Hij kwam regelmatig over om het werk te leiden, waarbij hij deelontwerpen voor de verschillende aan te leggen plantsoenen meebracht.

Na de snelle start van de werkzaamheden in 1829 zou het tot 1861 duren voor het laatste onderdeel van het project was voltooid. Al binnen twee jaar waren alle verdedigingswerken gesloopt tussen de Weerdpoort en de Plompetoren aan de noordkant en tussen de Wittevrouwenpoort en Zonnenburg aan de oostkant van de stad. Alleen die gedeelten bleven staan die een verhoging in de nieuwe aanleg zouden vormen. Evenals in Haarlem werd in Utrecht gewerkt met goedkope arbeidskrachten, verstrekt door de armenzorg. Het werk stagneerde enige keren, eerst door de Belgische Opstand in 1830 waarvoor de mannen massaal naar het front moesten, en twee jaar later nog eens door een cholera-epidemie. Daarna werd de zaak weer opgevat, deze keer met versterking van na de oorlog werkloos geworden soldaten.

Kritische geluiden

Al in het begin van de uitvoer van het project waren kritische geluiden te horen. Het raadslid Koopman bracht de gevoelens onder woorden die leefden onder een aantal ingezetenen. Uitgangspunt van de kritiek was het oorspronkelijke idee dat vermogende burgers zouden worden aangemoedigd om op de vrijgekomen grond direct achter de wandelingen huizen te bouwen die het aanzien van de stad mede zouden verhogen. Omdat nu de wal op sommige plaatsen nauwelijks werd afgegraven, hadden de huizen daarachter geen uitzicht. De commissie bleek niet ontvankelijk voor de kritiek omdat het werk nog lang niet voltooid was en het daarom nog te vroeg was het resultaat te beoordelen. Bovendien was de gemeenteraad inmiddels al afgeweken van het oorspronkelijke idee om in deze groenstrook voorname huizen te bouwen.

Enige wijzigingen in het ontwerp waren onvermijdelijk, maar deze deden zich op ondergeschikte punten voor. Verder verliep alles volgens de plannen die Zocher voor de verschillende onderdelen had gemaakt. Er was één opmerkelijk verschil met zijn oorspronkelijke plan, namelijk het doortrekken van de plantsoenaanleg vanaf de Tolsteegpoort in noordwestelijke richting. In zijn hoofdontwerp liet Zocher zijn wandelingen ten oosten van deze poort eindigen, maar uiteindelijk strekten zij zich uit tot aan de Willemsbrug die in 1843 ter hoogte van de Mariaplaats werd gebouwd als verbinding tussen het

Het Lucasbolwerk, ingericht als openbaar plantsoen met een muziektent, gezien vanaf de Nobelstraat. Het gedeelte rechts zou plaats maken voor de stadsschouwburg. Foto uit het Utrechts Nieuwsblad van 24 april 1937. GAU. (onder)

station en de binnenstad. In datzelfde jaar had de raad moeten kiezen waarvoor dit gedeelte van de vrijgekomen grond zou worden bestemd: de bouw van huizen of de aanleg van een plantsoen. Toen voor het laatste was gekozen maakte Zocher een ontwerp waarin toch gemakkelijk huizen in te passen zouden zijn wanneer dat gewenst werd. Ook het Paardenveld, waar volgens het oorspronkelijke plan een komvormige haven was gedacht, werd in een plantsoen herschapen rond de beide molens die daar stonden.

Toen burgemeester Van Asch van Wijck in 1839 zijn ambt neerlegde, maakte hij de balans op van de vorderingen van het project waarvoor hij zich zo had ingezet. Er klinkt enige teleurstelling in door omdat niet alles wat hem voor ogen stond was gerealiseerd, maar dit betrof voornamelijk het zakelijke gedeelte van het plan: de uitbreiding en huizenbouw en de aanleg van een haven en pakhuizen langs de westzijde van de stad. Over de plantsoenaanleg was Van Asch van Wijck zeker wel tevreden: "Wanneer wij ons de stad voorstellen, zoals die in 1827 was, omgeven door een muur met torens en bolwerken, welke, grotendeels bouwvallig, de gedachte aan herstel als een der meest doelloze en kostbare ondernemingen moest doen terzijde stel-

Het Lucasbolwerk vanuit het zuiden gezien. Het rondom door water omgeven bolwerk is hier nog in de buitenplaatsachtige aanleg te zien die het geruime tijd heeft gehad. Links is de plantsoenaanleg van Zocher al gerealiseerd. In 1859 werd als een van de laatste onderdelen van het plantsoen langs de singels met het Lucasbolwerk begonnen. Het overhaalschuitje op de voorgrond werd toen vervangen door een vaste brug. Tekening door A. Wouters, ca. 1850. GAU. (linksboven)

len; de bermen langs dezelfde, hoezeer zij tot enige nuttige bedrijven dienden, echter afzichtelijk voor het oog van de wandelaar, die de fraaie singels der stad bezocht: en wanneer wij deze nu vervangen zien (...) of door gebouwen in goede stijl, of door wandelingen, welke de armste ingezetenen evenzeer, en nog meer dan de rijkere een aangename uitspanning en verpozing van arbeid verschaffen; dan zal wellicht niemand daarin een aanzienlijke verbetering miskennen".

Ook anderen waren enthousiast over de vernieuwingen, zoals het volgende citaat uit *De Aardbol* van 1841 getuigt: "Over de brede buitengracht henen, rust het oog op dat lieflijk plantsoen, hetwelk de in 1832 gesloopte wallen vervangen heeft. Tussen en door het geboomte ziet men het pad zich in bekoorlijke bochten slingeren, hier bevallig dalend naar de oever van de heldere stroom door bloembedden en lieflijk riekende heesters, daar zich kronkelend over een bevalig glooiende heuvel, ginds weer een perk omvarend, welks hoogstammig geboomte aan de voet door rozen en kamperfoelie of met een zacht grastapijt omzoomd is (...)".

Een soortgelijke waardering is te beluisteren in de woorden van Th. van Spall, die na een lange afwezigheid in 1840 in Utrecht terug kwam. In plaats van "de wallen met hunne oude schietgevaarten, vuile achterstraten en onbevallig aanzien van de buitenzijde" zag hij "het heerlijke plantsoen, bevallige wandelwegen, die op- en afdalen en u telkens als bij verrassing de schoonste gezigten aanbieden".

Laatste fase

Als laatste waren de bolwerken aan de beurt die tot nog toe buiten schot waren gebleven. Zocher, die inmiddels samenwerkte met zijn zoon Louis Paul, nam van 1859 tot 1861 Lepenburg en het Lucasbolwerk op in de plantsoenaanleg, waarbij weer heel wat aarde werd afgegraven. Ook hier werd de gracht die de bolwerken van de binnenstad scheidde gedempt. Wolvenburg werd vanaf 1850 onherkenbaar veranderd toen de stadsarchitect Chr. Kramm hier de gevangenis bouwde. De plannen die Zocher met Zonnenburg had, namelijk de aanleg van de Hortus Botanicus, zijn niet verwezenlijkt. In 1848 werd hier het meteorologisch instituut gevestigd waarbij later de sterrenwacht werd gevoegd. Het schilderachtige Begijnbolwerk tenslotte, dat nog steeds weelderig was begroeid, werd in 1870 afgegraven en volgebouwd met woonstraten.

De aanleg van een plantsoen op de beide bolwerken waar dat uiteindelijk wel mogelijk was, Lepenburg en het Lucasbolwerk, heeft heel wat voeten in de aarde gehad. Het onteigenen van de verschillende particuliere bezittingen kostte veel tijd.

Op het Lucasbolwerk moesten enkele gebouwen verdwijnen, waaronder het Suikerhuis, een suikerraffinaderij die hier in 1721 was

Een laatste restant van de middeleeuwse stadsmuur, geïntegreerd in het plantsoen aan het Lucasbolwerk.

begonnen. In het nieuwe plantsoen werd een muziektent opgericht en ter vervanging van het overhaalschuitje werd een vaste brug gebouwd. Deze Lucasbrug, samengesteld uit willekeurig geplaatste, ruwe stammetjes en daarom ook "knuppelbrug" genoemd, paste helemaal in de landschappelijke aanleg van de wandelingen. Het plantsoen van het Lucasbolwerk was een halve eeuw later aan vernieuwing toe. Het is opmerkelijk dat de gemeenteraad in 1904 besloot om het vlakke terrein weer wat reliëf te geven door de aanleg van zacht glooiende heuvels, terwijl het bolwerk onder leiding van Zocher juist was afgegraven. De oude muziektent werd vervangen door een nieuwe die nog lange tijd in een behoefte voorzag. In 1938 werd op het Lucasbolwerk ruimte gereserveerd voor een ander ontspanningsgebouw, de stadsschouwburg. Een deel van het plantsoen moest hiervoor wijken, evenals de muziektent. Door het toenemende verkeer was het trouwens toch al steeds moeilijker geworden om in de openlucht naar concerten te luisteren.

Thans strekt de groengordel zich nog steeds uit van de Wittevrouwenbrug tot de Willemsbrug, de maximale lengte die onder Zocher werd bereikt. Afgezien van enkele aantastingen, zoals de bouw van de stadsschouwburg en het inmiddels weer verdwenen tijdelijke Tivoli-gebouw op Lepelenburg, heeft dit langgerekte plantsoen het goed uitgehouden en kan het zich nog steeds weerspiegelen in het water van de stadsbuitengracht, die op andere plaatsen aan het verkeer is opgeofferd.

Het is ooit de bedoeling geweest om al het singelwater te dempen en de plantsoenen op te ruimen. Dit beruchte verkeersplan Feuchtinger uit 1958 kon door persoonlijk ingrijpen van de toenmalige minister van C.R.M. mevrouw dr. M. Klompé worden getorpedeerd, althans wat betreft dat gedeelte van de singels waaraan zich plantsoenen bevonden.

Een laatste restant van de middeleeuwse stadsmuur, geïntegreerd in het plantsoen aan het Lucasbolwerk.

begonnen. In het nieuwe plantsoen werd een muziektent opgericht en ter vervanging van het overhaalschuitje werd een vaste brug gebouwd. Deze Lucasbrug, samengesteld uit willekeurig geplaatste, ruwe stammetjes en daarom ook "knuppelbrug" genoemd, paste helemaal in de landschappelijke aanleg van de wandelingen. Het plantsoen van het Lucasbolwerk was een halve eeuw later aan vernieuwing toe. Het is opmerkelijk dat de gemeenteraad in 1904 besloot om het vlakke terrein weer wat reliëf te geven door de aanleg van zacht glooiende heuvels, terwijl het bolwerk onder leiding van Zocher juist was afgegraven. De oude muziektent werd vervangen door een nieuwe die nog lange tijd in een behoefte voorzag. In 1938 werd op het Lucasbolwerk ruimte gereserveerd voor een ander ontspanningsgebouw, de stadsschouwburg. Een deel van het plantsoen moest hiervoor wijken, evenals de muziektent. Door het toenemende verkeer was het trouwens toch al steeds moeilijker geworden om in de openlucht naar concerten te luisteren.

Thans strekt de groengordel zich nog steeds uit van de Wittevroutenbrug tot de Willemsbrug, de maximale lengte die onder Zocher werd bereikt. Afgezien van enkele aantastingen, zoals de bouw van de stadsschouwburg en het inmiddels weer verdwenen tijdelijke Tivoli-gebouw op Lepelenburg, heeft dit langgerekte plantsoen het goed uitgehouden en kan het zich nog steeds weerspiegelen in het water van de stadsbuitengracht, die op andere plaatsen aan het verkeer is opgeofferd.

Het is ooit de bedoeling geweest om al het singelwater te dempen en de plantsoenen op te ruimen. Dit beruchte verkeersplan Feuchtinger uit 1958 kon door persoonlijk ingrijpen van de toenmalige minister van C.R.M. mevrouw dr. M. Klompé worden getorpedeerd, althans wat betreft dat gedeelte van de singels waaraan zich plantsoenen bevonden.

Situatie nu

In grote lijnen zijn karakter en sfeer, bedoeld bij de aanleg, bewaard gebleven. Een wezenlijk verschil is echter de ouderdom en monumentaliteit die tal van bomen inmiddels bereikt hebben en de Singels onvervangbaar maken. De oudste bomen zijn nu zo'n 130-160 jaar oud. Het zijn de iepen, linden, platanen, eiken, paardekastanjes en in mindere mate beuken, haagbeuken, vleugelnooten, essen en robinia's. Er zijn naar schatting nog ongeveer 250 bomen uit de Zocher-tijd aanwezig. In het algemeen betreft het soorten die nog tientallen en zelfs honderden jaren meegaan.

Het gevolg van de groei en ontwikkeling van het park is, dat opvallende zichtassen en verrassende doorkijkjes nog overal aanwezig zijn, maar nu soms op andere plaatsen. Afwisseling van bomen en boomgroepen, bossages langs een bochtig verlopend padenstelsel, gazons en water bepalen het beeld, terwijl hoogteverschillen er een extra dimensie aan toevoegen.

Als minder algemene soorten zijn vermeldenswaard: moseik, Hongaarse eik, Japanse honingboom, hemelboom, moerascypres, oosterse

Negen moerascypressen op de wal aan de Catherijnesingel.

De Tolsteegsingel ter hoogte van het Centraal Museum. Dominant zijn hier de platanen.

plataan, trompetboom, Paulownia of tempelboom, metasequoia, pavia, valse christusdoorn, zerkova, eenbladige es, pluimes, geelhout, Japanse noteboom, amberboom en witte moerbeik. Bijzonder imposant zijn een aantal oorspronkelijke, in groepen geplante bomen, zoals de platanen op het Geertebolwerk en Servaasbolwerk, moerascypressen op het Geertebolwerk, aan de Maliesingel en het Hieronymusplantsoen en Hollandse linden op Zonnenburg.

Enkele oorspronkelijke lijnvormige elementen worden gevormd door rijen platanen aan de Tolsteegsingel en het Hieronymusplantsoen, linden op het Servaasbolwerk en het Lucasbolwerk. Ook aan de buitenzijde van de Singels staan op diverse plaatsen imposante bomenrijen. De groeiplaatsomstandigheden zijn hier vanwege de asfaltering slecht; vele bomen staan zelfs met de stamvoet in het wegdek.

Tenslotte noemen we nog een tweetal herdenkingsbomen: een treurwilg ter ere van Koningin-moeder Emma uit 1934 en de Bevrijdingsboom, een beuk die in 1945 werd geplant.

In de jaren dertig, maar vooral na de tweede wereldoorlog is door de gemeentelijke plantsoendienst gestreefd naar een grotere variatie in de beplanting. Allerlei exotische boomsoorten, waarvan boven al enkele genoemd zijn, worden in de Singels aangeplant. Ook wordt

er aangevuld met allerlei kleinere boomsoorten en struiken, waarmee de diversiteit aan bladkleur en bloesem sterk is toegenomen.

Bossages en struwelen van sneeuwbes, dwergmispel, kamperfoelie, boerenjasmijn, hulst en taxus accentueren dwarspaden of de ingang naar een historisch huis als Manenburg en Zonnenburg, en dragen zo bij aan het verrassingseffect. Van de taxus zijn er verschillende oude exemplaren, die nog uit de aanlegtijd kunnen stammen. Omdat ze in de winter groen blijven roepen ze een aparte sfeer op.

De ondergroei van de Singelplantsoenen bestaat in hoofdzaak uit grasvegetatie die als gazon beheerd wordt. In het voorjaar worden de Singels gekleurd door allerlei bolgewassen als crocus, narcis en vogelmelk. Op de steilere oevers, waar het maaibeheer minder frequent is, krijgen spontane kruiden meer kans zoals speenkruid, maarts viooltje, nagelkruid en look zonder look, die het Singelpark in verschillende seizoenen kleur geven. Vooral het massaal bloeiende fluitekruid langs de Catharijnesingel is een lust voor het oog en de geur ervan is haast bedwelmend.

Deze groene zoom van Utrecht is niet meer weg te denken uit het stadsbeeld en wordt nog dagelijks met genoegen door veel inwoners bewandeld. Dat had burgemeester Van Asch van Wijk anderhalve eeuw geleden ook al trots geconstateerd.

Wandelen en zonnen in het
plantsoen achter het politiebureau
Ledig Erf.

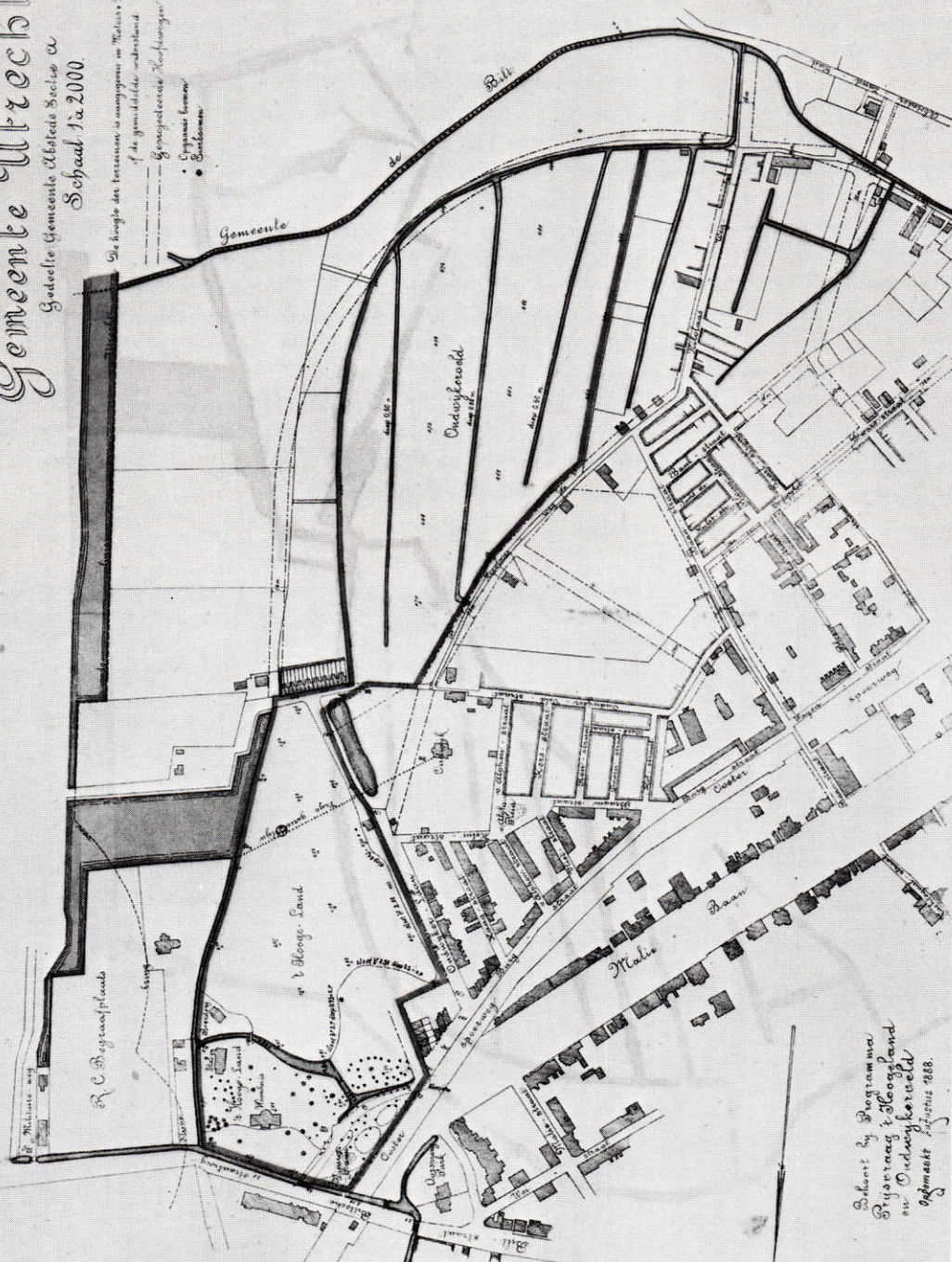
Gemeente Utrecht

Gedeelte Gemeente Abtelo Socie &
Schaal 1:2000

De kingly des kerkens is aangegeven in Tekst No. 2.4
of de gindekde verband

Gemeentelijke Voorwerpen

- Gemeentelijke kerk
- Gemeentelijke

Schiet v. Begraafplaats
Begraaf v. Bloegland
en Oudekerke
opgericht 1818

“Den aanleg van een openbaar Park enz.” - Het Park Hogeland en het Wilhelminapark

Korte voorgeschiedenis

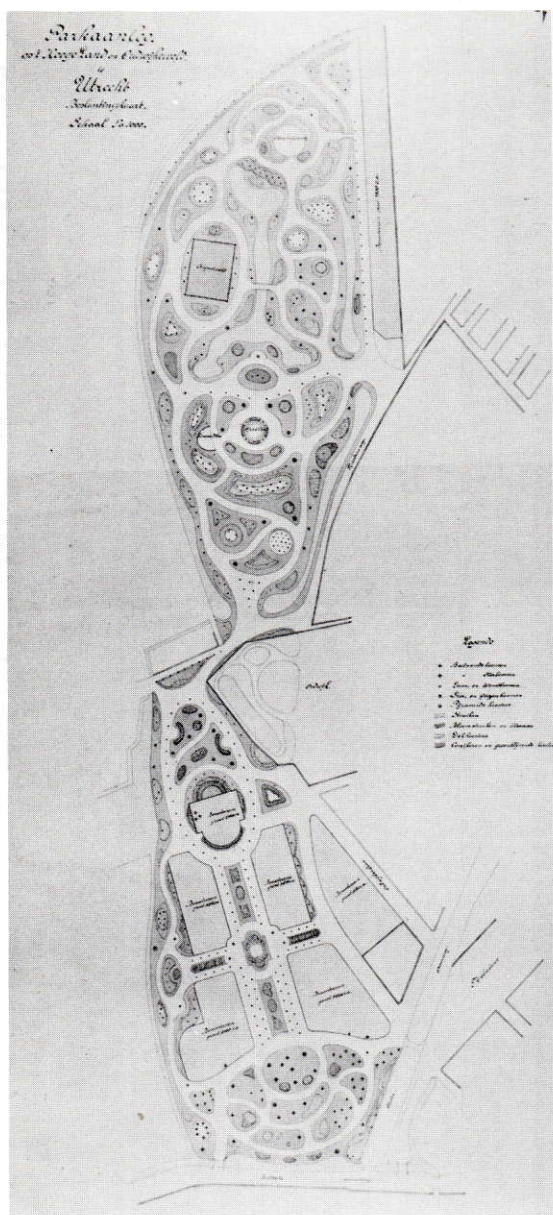
In de laatste maand van het jaar 1887 kwam de gemeente Utrecht in het bezit van een stuk land aan de westzijde van de stad. Op 12 december van dat jaar kocht ze namelijk de buitenplaats Het Hogeland (8,2 ha.) voor f 260.000,- van de twee ongehuwd gebleven jonkheren Ram.

Deze aankoop werd niet bepaald ondoordacht gedaan: er ging een besloten zitting van de gemeenteraad aan vooraf. Voorstanders van de aankoop wezen op het belang van de “wandeling” die hierdoor zou kunnen worden gewaarborgd: door de aanleg van straten waren de meeste wandelwegen al verdwenen. Eigenlijk waren alleen de singels, de bolwerken en de Maliebaan als openbaar groen overgebleven. Tegenstanders vonden de aankoop niet “nuttig en noodzakelijk” voor de bewoners van Utrecht.

Uiteindelijk werd Het Hogeland dus toch gekocht, maar niet met de bedoeling het hele terrein voor een park te gebruiken. Daar was de koopprijs te hoog voor. Een gedeelte van het terrein zou als bouwgrond moeten worden geëxploiteerd. Waarschijnlijk vond dit idee meer weerklank toen bleek dat de gemeente de gelegenheid kreeg nog een stuk grond in de buurt van Het Hogeland te kopen. Dit was het Oudwijkerveld, een groot (11,6 ha.) ruig, onbebouwd terrein. De eigenaar, mr. H.J.H. Baron van Boetzelaer van Oosterhout, vroeg slechts f 34.500,-. Maar wel onder voorwaarde, dat het overgrote deel van dit gebied binnen tien jaar zou veranderen in een openbaar wandelpark of bos.

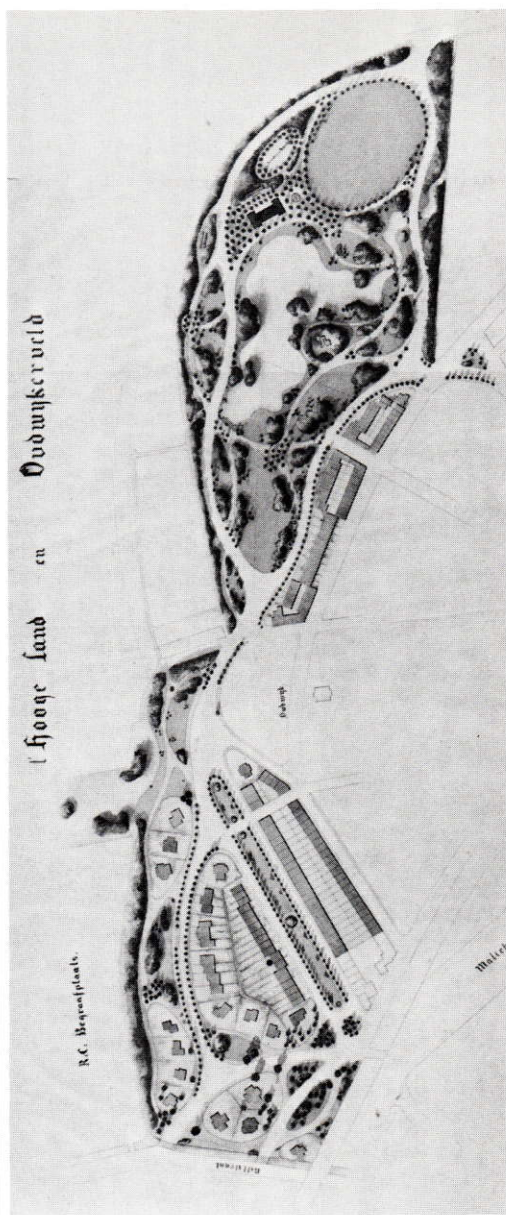
Tot de aankoop van het Oudwijkerveld werd in 1887 nog niet besloten. Er waren in deze zaak ongeveer dezelfde voor- en tegenstanders als bij de aankoop van Het Hogeland. “Omdat wij de eene dwaasheid hebben begaan, bestaat er voor mij geen reden, nog een tweede te begaan, ten einde de eerste te verzachten” werd er door een raadslid gezegd. Men vond dat het Oudwijkerveld te ver weg lag, dat de stad zich niet naar dit deel zou uitbreiden; tenslotte was men ook toen al zuinig. Men wilde wachten met de aankoop totdat er plannen met een begroting zouden zijn die de bestemming van het Oudwijkerveld in verband met die van Het Hogeland zouden verduidelijken. Baron Van Boetzelaer beloofde tot eind december 1888 het Oudwijkerveld voor de gemeente onder de genoemde voorwaarde beschikbaar te houden.

Situatie van het gebied waarvoor in 1888 de prijsvraag werd uitgeschreven; deze plattegrond kreeg iedere deelnemer. GAU.

Ontwerp dat J.A. Loran inleverde voor de prijsvraag. GAU. (links)

Ontwerp dat H. Copijn inleverde voor de prijsvraag. GAU. (rechts)

Intussen debatteerden de raadsleden verder. Het plan werd geop-
perd, een vijftal tuinarchitecten opdracht te geven een ontwerp voor
parkaanleg op beide terreinen te maken. Dit zou f 2500,- kosten. Een
ander voorstel was, f 1000,- beschikbaar te stellen voor de winnaar
van een prijsvraag met die opdracht. Met elf tegen tien stemmen werd
dit laatste idee op 19 juli 1888 aangenomen.

Prijsvraag

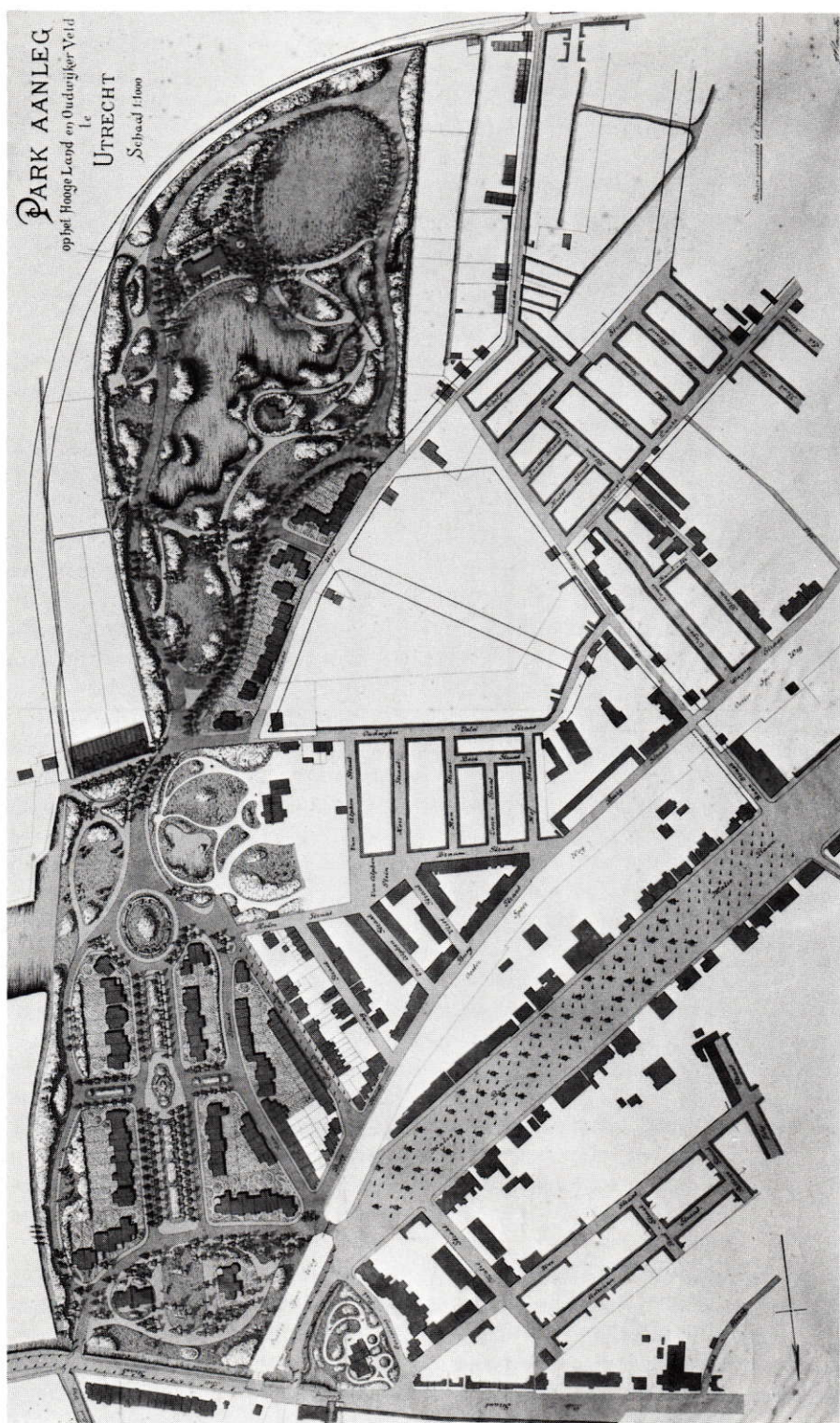
Op zaterdag 15 september 1888 werd de volgende mededeling in het *Nederlandsche Tuinbouwblad* gepubliceerd: "Prijsvraag - Aanleg park Utrecht. Burgemeester en Wethouders der Gemeente UTRECHT, brengen ter algemeene kennis, dat door hen eene prijsvraag wordt uitgeschreven voor den aanleg van een openbaar Park enz., en dat het daarvoor door eene commissie van deskundigen, in overleg met hun collegie opgemaakt programma met situatiekaart van het terrein, verkrijgbaar is gesteld bij de boekhandelaars J.G. van Terveen en Zoon te Utrecht, tegen betaling van één gulden..."

Het gemeentebestuur trachtte met behulp van de beste inzending op de prijsvraag een zodanige oplossing te vinden voor het gebied Het Hogeland, de Nieuwe Baan (het deel direct ten zuiden van het huis Het Hogeland) en het Oudwijkerveld, dat er een samenhangend geheel zou ontstaan. Daartoe moest het parkkarakter rond het huis Het Hogeland behouden blijven, maar tegelijkertijd moest het mogelijk zijn de rest van het terrein zodanig in te delen dat er voordelig en doeltreffend zou kunnen worden gebouwd. In feite werd dus wat betreft Het Hogeland om een ontwerp voor een villapark gevraagd. Op het Oudwijkerveld had men een openbaar wandelpark voor ogen. Beide delen, villa- en wandelpark, moesten goed op elkaar aansluiten.

Aan de prijsvraag deden 16 inzenders mee. De jury bestond uit de heren C. Muysken, architect (voorzitter) en de tuin- en parkarchitecten Leonard A. Springer (secretaris), Henri van Lunteren en L. Rosseels. Op 12 december 1888 werd de uitslag in de raadsvergadering bekend gemaakt. De conclusie was, dat geen der 16 ingekomen ontwerpen voor een volledige bekroning in aanmerking kon komen! Daarom stelde de jury voor, de prijs te verdelen, "en wel f500,= aan den ontwerper van het plan onder het motto 'opgeplakte ster', meer bepaald voor de zeer verdienstelijke indeeling van 'Het Hogeland' met het oog op ene doeltreffende en voordeelige exploitatie van bouwterrein, en aan den ontwerper van het plan onder het motto 'Eenvoud' eveneens f500,=, meer bepaald voor het zeer verdienstelijke ontwerp voor den aanleg van een park op het Oudwijkerveld".

Inzender van het ontwerp met de titel 'opgeplakte ster' was Jan Anthony Loran (1845-1914), in dienst van de gemeente als tekenaar bij het Stadstimmerhuis. Het ontwerp 'Eenvoud' was gemaakt door "de met roem bekende tuinarchitect" Henri Copijn (1842-1923), "boomkweker a/d Groenekan te Blauwkapel bij Utrecht". Het Oudwijkerveld werd uiteindelijk in december 1888 door de gemeente aangekocht.

Niet iedereen was het met de beoordeling van de ingezonden ontwerpen eens. Er ontstond in januari 1889 een polemiek in het *Nederlandse Tuinbouwblad*, die ook werd gepubliceerd in het *Bouwkundig Weekblad*. De initiator J.C. de Lange was van mening, dat de beoordeling niet was geschied zoals die in de voorwaarden van de prijsvraag was opgesteld. De Lange vond dat de ingezonden ontwerpen voor Het

Hogeland en het Oudwijkerveld "in zijn geheel en onderling verband" beoordeeld hadden moeten worden, en niet als twee afzonderlijke delen. Hoewel Muysken het eindoordeel van de jury eigenlijk niet voldoende kon verdedigen, bleef de jury bij haar uitspraak, die ook door de gemeente was aangenomen.

De ontwerpen

Het ingezonden ontwerp van Loran werd door de jury dus uiteindelijk gekozen voor wat betreft de plaatsing en groepering der bouwterreinen op Het Hogeland. Het deel direct rond het huis werd echter niet "grootsch genoeg" bevonden; men vond dit teveel versnipperd. Het oordeel over de aanleg van het park op het Oudwijkerveld was "...bepaald ongunstig...De ontwerper blijkt op dit gebied niet thuis te zijn, het geheel is in strijd met de eenvoudigste regelen der Tuinarchitectuur...".

Wat betreft het ontwerp van Copijn was de algemene indruk van de jury niet ongunstig. Toch was ze van mening dat de bouwterreinen minder goed gegroepeerd waren als in de tekening van Loran. De aanleg van het park op het Oudwijkerveld vond de jury echter "zeer goed....evenzo de gemeenschap tusschen 'Het Hogeland' en het Oudwijkerveld, wanneer de aanleg kan worden uitgewerkt zooals op de tekening is aangegeven... De keuze voor de plaats van het Magnetisch Observatorium, de aanleg van den vijver en de onderlinge groepering van het volkskoffiehuis, muziektent, kinderspeelplaats en het terrein voor openbare spelen is zeer gelukkig geslaagd... Bij uitvoering zouden evenwel deze terreinen de aangegeven afmetingen niet kunnen verkrijgen en zullen zij met het oog op den door de gemeente geprojecteerden hoofdweg [aan de noord-oostelijke zijde] iets moeten worden ingekrompen...".

Uit de beide ontwerpen werd in 1889 het plan "Parkaanleg op het Hooge Land en Oudwijkerveld" samengesteld, gesigineerd door Loran en Copijn. Voor het Oudwijkerveld werd het ontwerp van Copijn gehandhaafd; voor het Hogeland dat van Loran (o.a. het plantsoen op de Emmalaan), met uitzondering van het terrein direct rond het huis. Beide delen ontmoetten elkaar bij het huis Oudwijk, waaromheen de oudere landschappelijke aanleg tot 1924 gehandhaafd bleef.

Het Hogeland

*"Parkaanleg op het
Hoogeland en Oudwijk-
erveld", gesigineerd J.A.
Loran en H. Copijn,
1889. GAU.*

Het park Het Hogeland kwam het eerst aan de beurt; het werd gereorganiseerd in 1889. De oorspronkelijke aanleg was rond 1824, evenals het direct ten zuiden daarvan gelegen park De Oorsprong,

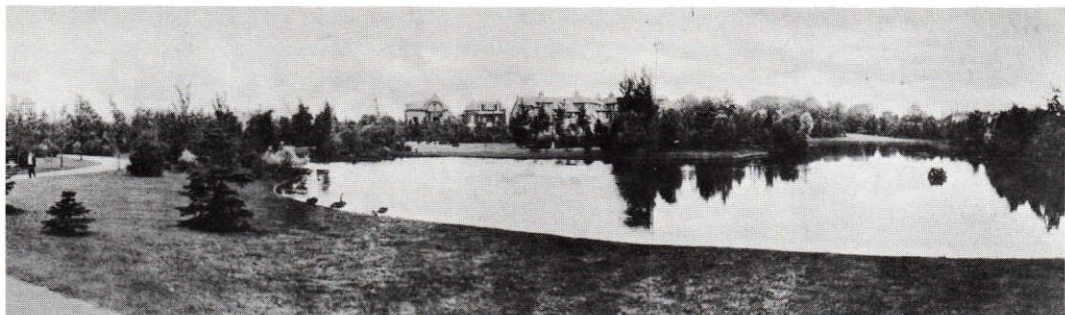

Een oude holle trompetboom of Catalpa in het Hogeland-park aan de Biltstraat.

ontworpen door Hendrik van Lunteren (1780-1848), voorvader van één van de juryleden ter beoordeling van de prijsvraag. In 1874 kwam er een spoorbaan over het landgoed.

Het terrein werd in 1889 opgehoogd en er werden wandelwegen, bestratingen en rioleringen aangelegd. Het gedeelte dat bestemd was voor huizenbouw (nu gelegen langs Emmalaan, Ramstraat en Oudwijkerlaan) werd verkocht. In 1889 besloot de gemeente het buitenverblijf in te richten tot stedelijk museum. Het werd in 1891 geopend en bleef daar gevestigd tot en met 1918. De naam 'Museumlaan' herinnert daar nog aan. Vanaf 1919 is Staatsbosbeheer in het huis gevestigd.

Van de oorspronkelijke landschappelijke aanleg uit ca. 1824, met vijvers en perken, is nu vrijwel niets meer terug te vinden. Wellicht stammen er wel enkele bomen uit deze periode, zoals de monumentale ginkgo en een haagbeuk die vlak bij het landhuis staan. Het meest opmerkelijke is hier een oude trompetboom of Catalpa, met holle stam vóór het huis aan de Biltse Grift. Deze boom is gekanteld en rust op zijn takken. Enkele jaren geleden is hij behandeld door de boomchirurg Copijn en van trekstangen voorzien. Het is een van de weinige bomen in de stad die, vanwege de markante verschijningsvorm, als individu bij veel Utrechters bekend is.

*Gezicht op de vijver in
het Wilhelminapark en
de westelijke huizenrij,
1905. GAU.*

Het park is verdeeld in enkele vakken met gazons en verspreide bomen door een gebogen laan die vanaf de Museumlaan langs de spoorlijn en de Biltsche Grift loopt, en een drietal rechte paden.

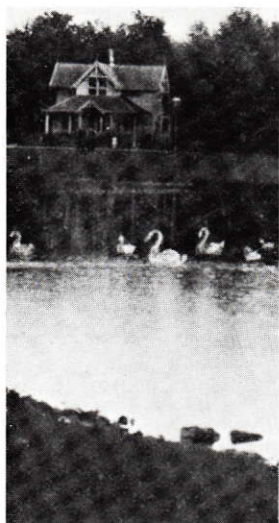
Verskillende bomen van inmiddels zo'n honderd jaar oud en enkele nog oudere sieren het park: Hollandse linde, paardekastanje, es, zwarte noot, beuk, noorse esdoorn en moerascypres. De lindes en moerascypressen zijn in groepen geplaatst. Verder staan er taxussen, moerbeibomen en diverse sierheesters. Langs de spoorlijn en verspreid langs de Biltsche Grift zijn bossages aangebracht met berberis, sneeuwbes, hulst en dergelijke. Bij de Snellenlaan staat een beeld van een muze met een harp.

De Emmalaan met brede gazonstrook en bomenrijen van kastanjes, essen, meidoorns, robinia's en krimlinden, vormt een groene verbinding met het Wilhelminapark. Monumentaal is de omvangrijke rode beuk, centraal geplaatst op een ovaalvormig gazon aan het begin van de Emmalaan.

Het Oudwijkerveldpark, later genoemd Wilhelminapark

Vanaf 1894 werden in de gemeentelijke kwekerij aan de Kruisvaart "jonge bomen van verschillende soorten, benevens eene partij heesters en conifeeren" geplant, bestemd voor het "Oudwijkerveldpark". Daaronder bevonden zich "Krimlinden, dubbelbloemige kastanjes, bruine beuken, zilverschedoorns, accacias, eiken, platanen en zilverlinden".

Met de feitelijke aanleg van het park op het Oudwijkerveld werd in de zomer van 1897 begonnen; op tijd om aan de verkoopvoorwaarde van Baron Van Boetzelaer uit 1888 te voldoen. Men begon met "het uitbaggeren en dempen van slooten, graven van een vijver en grenslooten, ophoogen van het terrein, aanleggen van rioleering, rij- en wandelwegen, maken van twee duikers of waterverbindingen en van een houten brug, een en ander volgens daarvan opgemaakt bestek,

terwijl met de beplanting van dat terrein in eigen beheer werd aangevangen....", waarmee in de eerste maanden van 1898 werd voortgegaan.

De aanleg vond plaats onder supervisie van de directeur der gemeentewerken F.J. Nieuwenhuis. Het toenmalige hoofd van de plantsoendienst (de "plantagemeester") hield toezicht op de uitvoering en maakte het beplantingsplan. Sinds 1893 was dit J.J. Denier van der Gon; hij bleef tot 1922 in dienst van de gemeente.

Het park werd nog steeds "Oudwijkerveldpark" genoemd, maar eind 1897 vroeg de Vereniging tot Veredeling van Volksvermaken aan de

gemeente om het park "Wilhelminapark" te noemen, naar de prinses die in 1898 gekroond zou worden tot koningin. De gemeente ging met die naam akkoord.

De opening vond plaats op 26 mei 1898 en op 31 augustus werd de Wilhelminalinde tussen Het Hogeland en het Wilhelminapark geplant, ter herinnering aan de inhuldiging van de koningin.

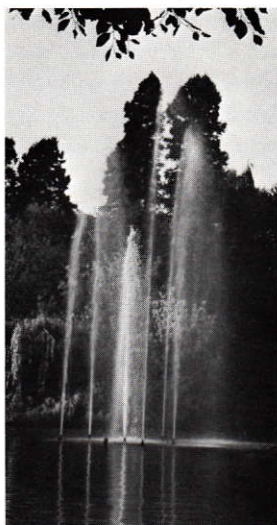
Hoe ver het was

Met de bouw van de eerste huizen werd ook in 1898 begonnen. Het park en deze huizen lagen toen nog in een uithoek van de stad, en het geheel moet in de eerste jaren een verlaten en kale indruk gemaakt hebben. Een van de eerste bewoners, N.J. Singels, schreef hierover: "Voor hoevelen gold hier Hildebrand's "hoe ver het was"? Kan men zich thans voorstellen, wanneer men de huizenzee ziet, die het Wilhelminapark insluit, dat de eerste postbezorging daar aanvankelijk eerst des morgens te half tien geschiedde, dat het avondblad tegelijk met het ochtendblad werd bezorgd omdat de bestelling in den avond te ver en door de duisternis te bezwaarlijk werd geacht? Dat bakker, kruideniers en andere leveranciers eenigszins onwillig vroegen hoe men daar komen moest? Slechts weinig Utrechtenaren bleken te weten, dat laatstgenoemd park te bereiken was langs het smalle modderige pad, dat toen 3e baansteeg heette. Voor die steeg kwam de fraaie, breede Burgemeester Reigerstraat in de plaats, thans een ruimen toegang vormend."

Vóór de aanleg van de Burgemeester Reigerstraat (ca. 1910) was alleen aan de zijde van Het Hogeland, in het verlengde van de Emalaan, een ruime toegang aanwezig.

In 1909 werd het park in een toeristische gids als volgt beschreven: "Het Wilhelminapark is te jong om reeds geheel aan zijn doel te kunnen beantwoorden, maar de aanleg met het mooie geboomte, de tusschen kleine bosschjes vol bloeiende heesters en langs uitgestrekte graspeloeses zich slingerende paden en wegen, en de groote vijverspiegel, waaraan eenden en witte en zwarte zwanen leven geven, heeft een geheel geschapen, dat reeds nu den wandelaar bekoort en doet

Het "Melkbuis" aan de rand van de vijver, circa 1916. GAU.

vermoeden wat hier over een tiental jaren wezen zal, als ook dit grootsche terrein de gedachte aan den kunstmatige aanleg zal doen vergeten en tot stuk natuur zal zijn geworden."

Op 24 augustus 1911 werd er een paviljoen geopend, gelegen op de plaats waar nu het theehuis ligt (waarover later meer). Dit "Melkhuis" was door de gemeente gebouwd op initiatief van de Volksbond tegen drankmisbruik, afdeling Utrecht. In de notulen van een gemeenteraadsvergadering, gehouden omstreeks 1897, was een dergelijk 'gezond' gebruik van een park al verwoord: "Er was behoefte aan een volksuitspanning of een eenvoudige melkerij met lommerrijke zitplaatsen, 2 ha. koekamp voor sierlijke koetjes of voor volksfeesten en een molentje om het peil van de vijver los te maken van de Meent."

Een "koekamp" is er echter nooit geweest; wel werd het grote grasveld vlakbij het Melkhuis in die tijd gebruikt door een voetbalvereniging en 's zondagsmiddags werden er regelmatig muziekuitvoeringen gegeven. Het geheel werd dan opgeluisterd door het geklater van de fontein in de grote vijver, die elke zondagmiddag werkte.

Een gezellig toeven

In 1916 is het park volwassener: "Een overvloed van zitbanken, op de mooiste puntjes geplaatst, maakt het hier tot een gezellig toeven onder het schaduwdak der meest uiteenlopende boomsoorten, waarmee het park zoo rijkelijk is beplant. Inderdaad, een stuk natuurschoon, als men maar zelden aantreft. Nergens een spoor van gedwongenheid, overal ruimte en fraaie doorzichten, en daarbij een veelheid van kronkelende wandelwegen, die zich toch alle weer ringen om het middelpunt van den schoonen vijver."

Tegenover Oudwijk werd in 1913 het Rosarium geopend, ontstaan op initiatief van de vereniging van rozenkwekers "Nos jungit rosae" (de rozen verenigen ons). Deze openbare rozentuin was door de gemeente naar ontwerp van J.J. Denier van der Gon aangelegd en verhoogde zo nog meer het recreatieve aspect van dit gebied. Het bestaat uit perken en pergola's met allerlei, deels bijzondere rozensoorten, die met naambordjes worden aangeduid. De rozenbeplanting wordt afgewisseld met gazonnetjes waarop een tweetal sokkels met vogelbeelden. Het geheel is omgeven door heesterbeplanting van berberis, callicarpa, vuurdoorns, dwergmispels en coniferen.

Het Melkhuis in het Wilhelminapark werd in 1925 vervangen door het huidige theehuis, ontworpen door de architect der gemeentewerken G. v.d. Gaast. Park en theehuis werden in datzelfde jaar lovend beschreven in een artikel getiteld *Moderne Bouwkunst in Utrecht*: "Het Wilhelminapark is een bijzonder fraai gedeelte van Utrecht geworden. Uitstekend voldoet de architectonische aanleg van den toegangsweg, de Emmalaan, dat van den Biltschen straatweg af toegang geeft tot het meer landschappelijke gedeelte van het park...Het

De fontein in de grote vijver van het Wilhelminapark.

*Het interieur van het
theehuis vlak na de open-
ing in 1925. GAU*

bij mijn bezoek nog niet geheel en al voltooide paviljoen...van architect G. v.d. Gaast, belooft ook bepaald een aanwinst voor dit fraaie park te worden. De meer speelsche vormen van dit paviljoen met zijn groot rieten dak sluiten hier zeer goed bij de minder strenge omgeving aan en zullen vooral als afsluiting van de vijverpartij een bekoorlijken indruk maken."

Het paviljoen werd op 29 mei 1925 officieel geopend. Een jaar later kwam er nog een element in het park bij, de zogenaamde burgemeestersbank. Deze werd door de burgerij van Utrecht aangeboden aan dr. Fockema Andreae, ter gelegenheid van zijn koperen ambtsjubileum.

Tijdens de tweede wereldoorlog werd de naam Wilhelminapark veranderd in Nassaupark. In juni 1945 kreeg het park zijn oude naam weer terug. Wel werd er in deze tijd een bunker gebouwd die er, half verscholen tussen het groen, nog steeds staat.

Na de oorlog werd het park verrijkt met een aantal kunstwerken. In 1966 plaatste de gemeente het werk van Auke Hettema, getiteld De Strijdende Geesten, in de buurt van de vijver. Niet ver daarvandaan werd in 1968 in het toen 70 jaar oude park het standbeeld van Koningin Wilhelmina onthuld, gemaakt door Mari Andriessen. In 1986 kwamen daar tenslotte De Waterstenen van Gerard Höweler bij: zwerfkeien waarvan de buitenkant ongemoeid werd gelaten maar waaruit scherpgekante delen zijn weggenomen, zodat er in de ruwe steen glad gepolijste 'waterreservoirs' zijn ontstaan.

Standbeeld Wilhelmina
(tekening Hans van Dok-
kum)

Het Wilhelminapark nu

Het Wilhelminapark is nu een goed voorbeeld van een landschappelijk aangelegd stadspark, ontworpen in een stijl die aan het eind van de negentiende eeuw gebruikelijk was.

De grootste veranderingen bestaan ongetwijfeld uit de maatregelen ten behoeve van het verkeer. In het zuidelijke en oostelijke deel van het park is na de oorlog een geasfalteerde verkeerslus aangelegd, waardoor een aanzienlijke verkleining heeft plaatsgevonden en de groeiomstandigheden van de bomen daar zijn verslechterd. Ook de asfaltering van de straten aan de westzijde van het Wilhelminapark is bedreigend voor de bomen.

In positieve zin is de toegenomen wasdom van het bomenbestand een belangrijk verschil. Als we het pas aangelegde park vergelijken met de huidige situatie valt op hoe een open ruimte met sprieterige boompjes is uitgegroeid tot een volwassen park met monumentale bomen. Opvallend is nu vooral de prachtige beplanting in de vorm van boomgroepen die de vergezichten in en vanuit het park begeleiden; solitair geven hier en daar een accent door hun groeivorm of bladkleur. Ofschoon er nog geen sprake is van een echt oud park maakt het geheel een volgegroeide indruk.

Het oudere bomenbestand bestaat uit iep, eik, linde, paardekastanje, gewone beuk en rode beuk, moerascypres, vleugelnoot, plataan, es-

doorn en zwarte den. De bomen zijn veelal in groepen geplant of komen voor als randbeplanting langs de lanen, paden en waterpartijen. Vooral de verspreid voorkomende groepen moerascypressen en zwarte dennen geven een aparte sfeer aan het park. Naast het oudere bomenbestand zijn er talrijke jongere bomen, waaronder bijzonderheden als ginkgo of Japanse noteboom, doodsbeenderenboom, amberboom, vaantjesboom, metasequoia en Perzische eik. Rond het theehuis zijn krimlindes geplant met typische neerhangende takken. Opvallend zijn hier de borders met allerlei soorten irissen.

Karakteristiek voor het Wilhelminapark is het grote ovale gazon, dat intensief gebruikt wordt. Er omheen staan verspreid boomgroepen met onder andere iepen, linden, esdoorns en eiken die in dit parkgedeelte mooie doorzichten geven. Ten zuiden van dit gazon is omstreeks 1930 een ovaal plantsoen aangelegd met spiegelbeeldige perken, bakstenen muurtjes waarin muurbegroeiing, borders met heesters en bloemen en gazons, in een stijl die typerend is voor die tijd. Naast de groenaanleg is er een kinderspeelplaats met zandbak, speeltoestellen en een kleurige 'wobbel'.

Uit het intensieve gebruik van het park blijkt wel, hoe groot de behoefte is aan een dergelijk groen rustpunt in dit gedeelte van Utrecht. Daarbij heerst er, ook door de bouwstijl van een groot deel der omliggende herenhuizen waarop men regelmatig vanuit het park een blik kan werpen, nog steeds iets van een gemoedelijk burgelijke, laat negentiende-eeuwse sfeer.

Dit alles tesamen vormt waarschijnlijk de reden waarom het Wilhelminapark het bekendste en misschien wel het meest geliefde park van Utrecht is.

Een lommerrijk park is een geliefde speelplek voor kinderen (Julianapark).

Voorbeelden van voormalige buitenplaatsen of hofsteden: Het Julianapark en De Oorsprong

Hoewel er dikwijls een relatie bestaat tussen een stadspark en een historische buitenplaats, is daaraan in de literatuur maar zelden aandacht besteed. Toch is het belangrijk er stil bij te staan, dat ook in de stad Utrecht verschillende openbare parken zijn voortgekomen uit buitenplaatsen of hofsteden met een buitenplaats-karakter, destijds aangelegd en gebouwd door particuliere eigenaren. Want hoewel functieverandering gepaard ging met wijziging in de aanleg, bleef de oorspronkelijke opzet meestal bepalend voor de toekomst van het park.

Terwijl het Wilhelminapark bijvoorbeeld direct als stedelijk wandelpark voor het publiek werd aangelegd en opengesteld, zijn Oog in Al, Nieuw- en Oud-Amelisweerd, het Oorsprongpark, het Hogeland en het Julianapark oorspronkelijk ontstaan uit particulier initiatief.

Zoals u zult zien lag dat initiatief bij Oog in Al al in de zeventiende eeuw, een periode waarin de buitenplaatsencultuur in de Nederlanden vooral in de buurt van de steden een hoge vlucht nam. Deze tendens zette zich in de achttiende eeuw voort en het is juist in die periode, dat de parken van Nieuw- en Oud-Amelisweerd de omvang kregen die ze nu nog bezitten. Ook architectonisch kan men nog vele elementen aanwijzen, die tot die periode teruggaan.

Het Julianapark

Het Julianapark werd evenals Oud- en Nieuw Amelisweerd pas in de twintigste eeuw van buitenplaats veranderd in stadspark.

In de negentiende eeuw lag op dit terrein tussen de spoordijk Utrecht-Amsterdam en de binnenweg van Utrecht naar Zuilen de hofstede "Zeldzaam", eigendom van Everard Henry Kol (1816-1888), telg uit een bekende familie van Utrechtse bankiers. De familie Kol bezat in die tijd verschillende grote buitenplaatsen in de provincie Utrecht. Een van de belangrijkste was De Breul onder Zeist, waarvoor J.D. Zocher jr. de parkaanleg in landschapstijl ontwierp.

"Zeldzaam" nam onder deze buitenplaatsen een bescheiden plaats in. Van een echt grote aanleg kon men in de negentiende eeuw voor zover wij weten niet spreken. Het feit dat in die tijd meestal van een "hofstede" werd gesproken geeft aan dat de nadruk vooral op het gebruikskarakter van "Zeldzaam" lag. Afbeeldingen of plattegronden

zijn echter niet bekend, zodat wij moeten gissen naar de eerste fase van Kol's hofstede.

Oorspronkelijk moet deze hofstede behoord hebben tot Mariëndaal of het nabijgelegen Chartroise, waarvan aan de Laan van Chartroise nog de toegangspoort staat.

Wanneer Jan Kol III na de dood van zijn vader Everard Henry in 1888 de hofstede erft heeft hij er aanvankelijk commerciële plannen mee. In dit gebied, waar zich (bij het nu gegraven Amsterdam-Rijnkanaal) langzamerhand enige industrie aan het ontwikkelen is, ziet hij mogelijkheden een haven aan te leggen, die ook een deel van de naburige hofstede Chartroise zal beslaan. Door verkoop van Chartroise aan de gemeente Utrecht kan dit plan echter geen doorgang vinden.

In 1903 besluit Kol op de plaats van "Zeldzaam" een park aan te leggen. De opdracht geeft hij aan de Fa. H. Copijn & Zoon. De zoon van Henry Copijn, Lodewijk Wilhelmus (genoemd Louis, 1878-1945) maakte het ontwerp.

Henry Copijn had verschillende belangrijke parken in de provincie aangelegd, zoals de overtuin van Zandbergen in Zeist (Blookerpark) en het spectaculaire park van Kasteel De Haar voor baron Etienne van Zuylen, dat onder leiding van Pierre Cuypers op een voor Nederland unieke wijze gerestaureerd werd in de jaren negentig van de vorige eeuw. Ook het ontwerp voor het Wilhelminapark in Utrecht is van zijn hand. Het oeuvre van Louis Copijn betreft ook verschillende grote parken in het Sticht: zo ontwierp hij in 1930 het Van Boetzelaerpark in De Bilt.

De aanleg die Kol door de firma Copijn liet verwezenlijken beslaat de zuidoostelijke helft van het tegenwoordige Julianapark. Pièce de milieu was een grote, grillig gevormde waterpartij met een eilandje en een schiereiland. Met de grond die vrijkwam werd het terrein rond de vijver gemoduleerd, zodat een verschil in accidentatie ontstond. Dit heuvelachtige effect was een van de essenties van de parken in landschapsstijl: zo kon men op een betrekkelijk bescheiden terrein een groot aantal verschillende compartimenten realiseren, door boomgroepen of struikbeplanting van elkaar gescheiden en door een wandelpad met elkaar verbonden. De wandelaar beleefde het park zo als een aantal taferelen, die zich tijdens zijn tocht voor zijn oog ontrolden.

Belangrijk was ook de plaats van het huis: bij de aanleg van dit park werd de oude hofstede waarschijnlijk afgebroken en omgetoverd in een kinderspeelplaats. Kol preludeerde hiermee op de mogelijke stedenbouwkundige ontwikkelingen, die volgens hem vooral in noordwestelijke richting zouden plaatsvinden. Aan de zuid-oost kant van de stad werd uitbreiding immers bemoeilijkt door de verschillende forten die daar lagen.

Voor Kol zelf lag de aanleg van een villawijk in de buurt van zijn zojuist aangelegde park meer voor de hand: hij nam zelf het initiatief om een drietal villa's te laten bouwen. Maar uiteindelijk werd niet dit deel van Utrecht als residentieel gebied uitverkoren, maar het gebied bij het Wilhelminapark en het Hogeland.

Nadat het park gereedkwam bood Kol het de gemeente ten geschenke aan. Zijn voorstel ging nog verder, want bij aanvaarding van dit geschenk zou hij ook het terrein, waarop later Werkspoor werd gevestigd, als park laten inrichten.

Door een misverstand van de zijde van de gemeente trok Kol zijn aanbod echter in en beheerde het park zelf tot zijn dood in 1919. Intussen had hij het in 1907 met een hertenweide laten uitbreiden.

De "Tuin van Kol", zoals het park genoemd werd, ging een nieuwe fase van zijn geschiedenis in toen de erven Kol het bezit van ruim 5 ha. in 1929 aan de gemeente Utrecht verkochten voor f145.000,=, ongeveer de helft van de geschatte waarde. Dit onder voorbehoud dat het park de komende 100 jaar als zodanig in stand gehouden zou worden. Het park kreeg nu een geheel openbaar karakter en de naam werd veranderd in Julianapark.

Halverwege de jaren dertig werd vervolgens het noordelijke deel aangelegd. Geheel gelijk aan het paviljoen-restaurant in het Wilhelminapark kreeg ook het nu tot 9,5 ha. uitgebreide Julianapark een theehuis c.q. restaurant.

De uitbreiding van het park vond plaats onder leiding van de Utrechtse "plantagemeester" Perk Vlaanderen. Dit nieuwe deel draagt door een tweetal open velden een veel wijdsere karakter dan het door Copijn aangelegde park, waar juist beslotenheid overheerst. Bij de aanleg van het tweede gedeelte werden talrijke jeugdige werklozen in het kader van de werkverschaffing ingezet. In deze tijd is ook de

Aanleg Julianapark 1935-1936.

muziektent, die oorspronkelijk in het Wilhelminapark stond, naar het Julianapark verplaatst.

Vanaf de tijd dat het park een openbaar karakter kreeg, werd bewust gestreefd naar het aanplanten van een gevarieerd bomenbestand, dat door een simpele etikettering een educatieve betekenis heeft.

De inmiddels zo'n 90 jaar oude bomen geven het Julianapark (met name het oostelijke deel) een volwassen indruk. Het bomenbestand bestaat uit zomereik, Amerikaanse eik, beuk, robinia, Noorse esdoorn, gewone esdoorn, zilveresdoorn, Hollandse linde, Amerikaanse linde, plataan, paardekastanje, abeel, iep, haagbeuk en Canadese populier. Minder algemeen zijn onder andere kurkboom, tulpenboom, amberboom, hemelboom, boomhazelaar, ginkgo, Hongaarse eik, metasequoia, moerascypres, zwarte noot, suikeresdoorn, oosterse plataan en vaantjesboom.

De bomen zijn verspreid aangeplant aan de randen van de gazons, als begeleiders van de lanen en plaatselijk dichter in een soort bosverband. Soms zijn er boomsoorten in groepjes geplaatst, zoals de moerascypressen rond de vijver, Japanse sierkersen op het eiland, de zomereiken langs de spoorlijn en een groep ceders in het centrum van het park. Opvallend zijn de altijd groen blijvende taxussen en hulsten, waarvan veel oudere exemplaren te zien zijn.

Het voeren der dieren in het Julianapark.

De Fluitspeler van Jan van Luin.

Ook groeien overal kleinere sierbomen en heesters, die kleur en fleur geven in alle jaargetijden. Vooral met de uitbreiding in de jaren dertig en meer nog na de oorlog zijn bijzondere soorten aan het park toegevoegd. Als bijzonderheden kunnen genoemd worden: *Parrotia persica*, katuraboorn, erwtenstruik, sneeuwklukjesboom, Hongaarse en Perzische sering en de aralia of duivelswandelstok. Voorts is er een twintigtal botanische rozen.

De kleinere houtige gewassen en bossages dragen in belangrijke mate bij tot de afwisseling van open- en beslotenheid van het park. Tevens worden de drukke Amsterdamse straatweg en de spoorlijn afgeschermd. Aardige doorkijkjes zijn vooral rond de vijver te vinden.

Behalve de bomen en heesters bevat het park ook kruidachtige gewassen, vaste-plantenborders, bloemenhoeken, en een heidetuin nabij het theehuis. Door de afwisseling en de aanwezigheid van zoveel bos- en vruchtdragende gewassen is het park bijzonder aantrekkelijk voor allerlei zangvogels.

Behalve deze 'vrije' vogels bevat het park ook een drietal moderne volières bevolkt met allerlei zangvogels, parkieten, ara's, fazanten en papegaaien. Ook flamingo's, sierganzen, eenden, duiven, kalkoenen en hoenders zijn in het Julianapark te vinden. Daarnaast vindt men er konijnen, marmotten en dwerggeiten, terwijl het hertenkamp nog steeds een twintigtal herten telt. Juist deze "levende have" geeft het Julianapark zijn eigen plaats onder de Utrechtse stadsparken: door zijn beslotenheid en kleinschaligheid is dit het meest kindervriendelijke park van Utrecht, dat niet alleen voor de wijken in het noordwesten maar voor de gehele stad een belangrijke rol te vervullen heeft. Het is ook een schoon park (honden worden er niet toegelaten) waar overdag toezicht wordt gehouden - 's avonds gaat het op slot.

Als bijzondere elementen kunnen het beeld De Fluitspeler van Jan van Luin en De Giraffe van J. Heckman genoemd worden.

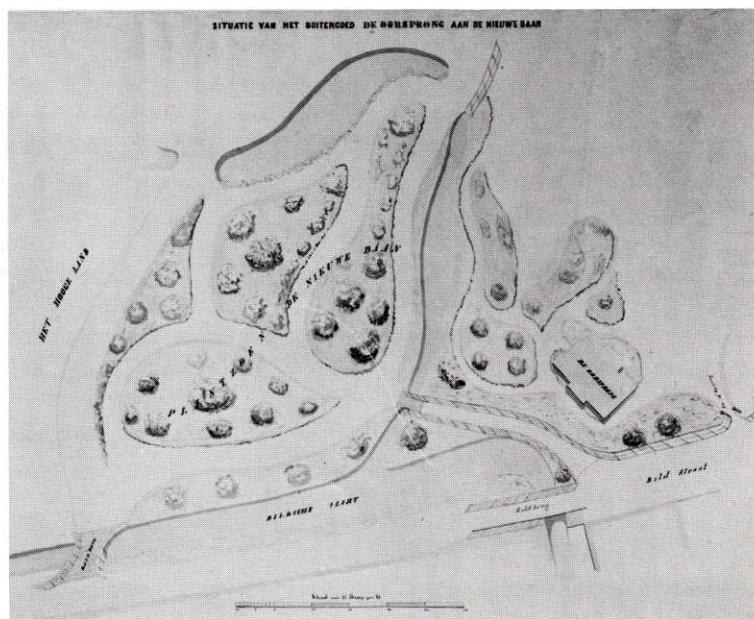
Schommelen en schuilen in de speeltuin van het Julianapark.

De Oorsprong

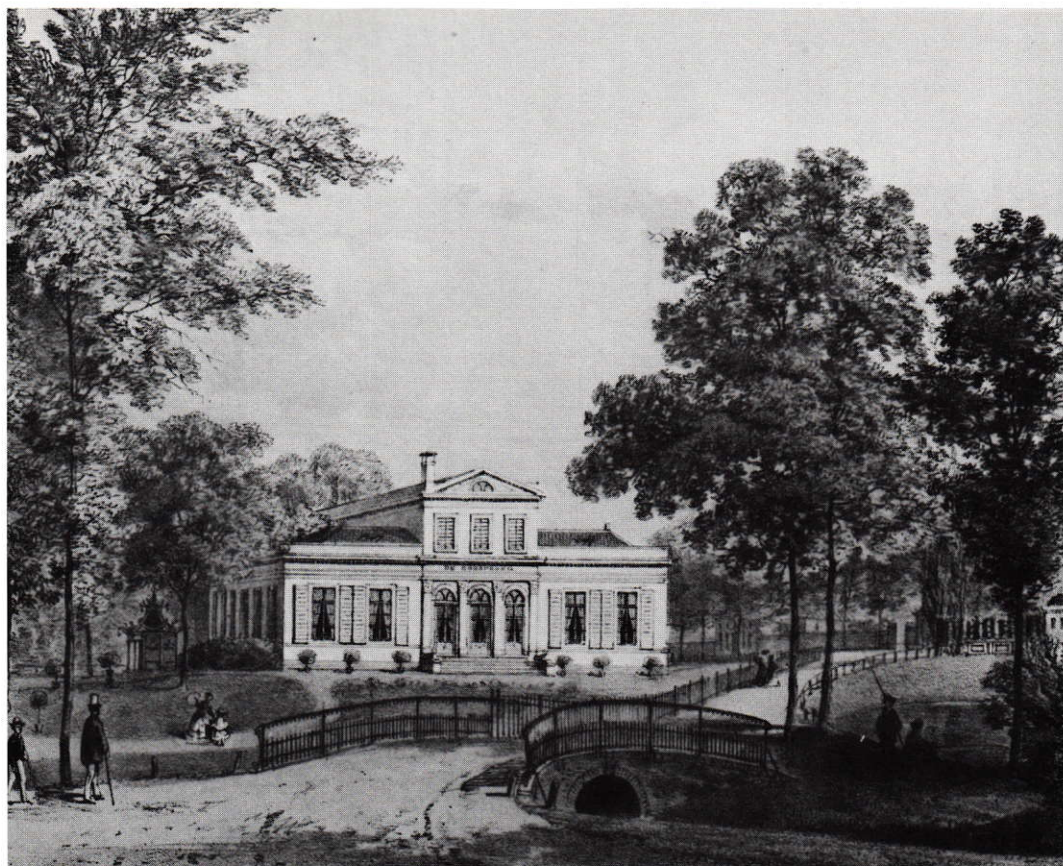
Ook aan het Oorsprongpark ging een buitenplaats, De Oorsprong, vooraf. Deze was in 1823 gesticht door verbouwing van de oude herberg Het Boompje, die al in 1637 was ontstaan, vermoedelijk bij de aanleg van de Maliebaan. Lange tijd heette de herberg dan ook De Maliebaan. Al in de achttiende eeuw wordt hierbij een "playsiertuyn" vermeld.

De buitenplaats ontving een nieuwe naam omdat men meende, dat op deze plek aan de rand van de stad de rivier de Vecht ontsprong.

De landelijke sfeer deed de Utrechtse cementfabrikant U.W.T. Ca-
zius ertoe besluiten een buitenplaats aan te leggen. De herberg werd verbouwd tot een eenvoudig, witgepleisterd huis in de stijl van zijn tijd: een Empire-gebouw met een verhoogde middengevel en twee zijvleugels, de middenpartij werd bekroond door een fronton. (De oorspronkelijke opzet van het huis laat zich goed vergelijken met het nog bestaande Sluishoef, aan de zuidzijde van de weg tussen Utrecht en De Bilt, direct voor Sandwijck.) De architect van het huis is niet bekend. Het bijbehorend park, dat zich uitstrekte over een gebied tussen de Biltstraat, de Maliebaan en de Maliestraat, werd aangelegd door Hendrik van Lunteren, stamvader van een Utrechts geslacht van tuinarchitecten en bouwmeesters. Van Lunteren was de schepper van verschillende grote en kleine parken in de provincie Utrecht en ver daarbuiten. In de tuin van De Oorsprong stond een "folly" in de vorm van een "Chinees Schellenhuisje": een in Oosterse stijl opgetrokken paviljoentje.

Situatie van De Oorsprong 1850. GAU.

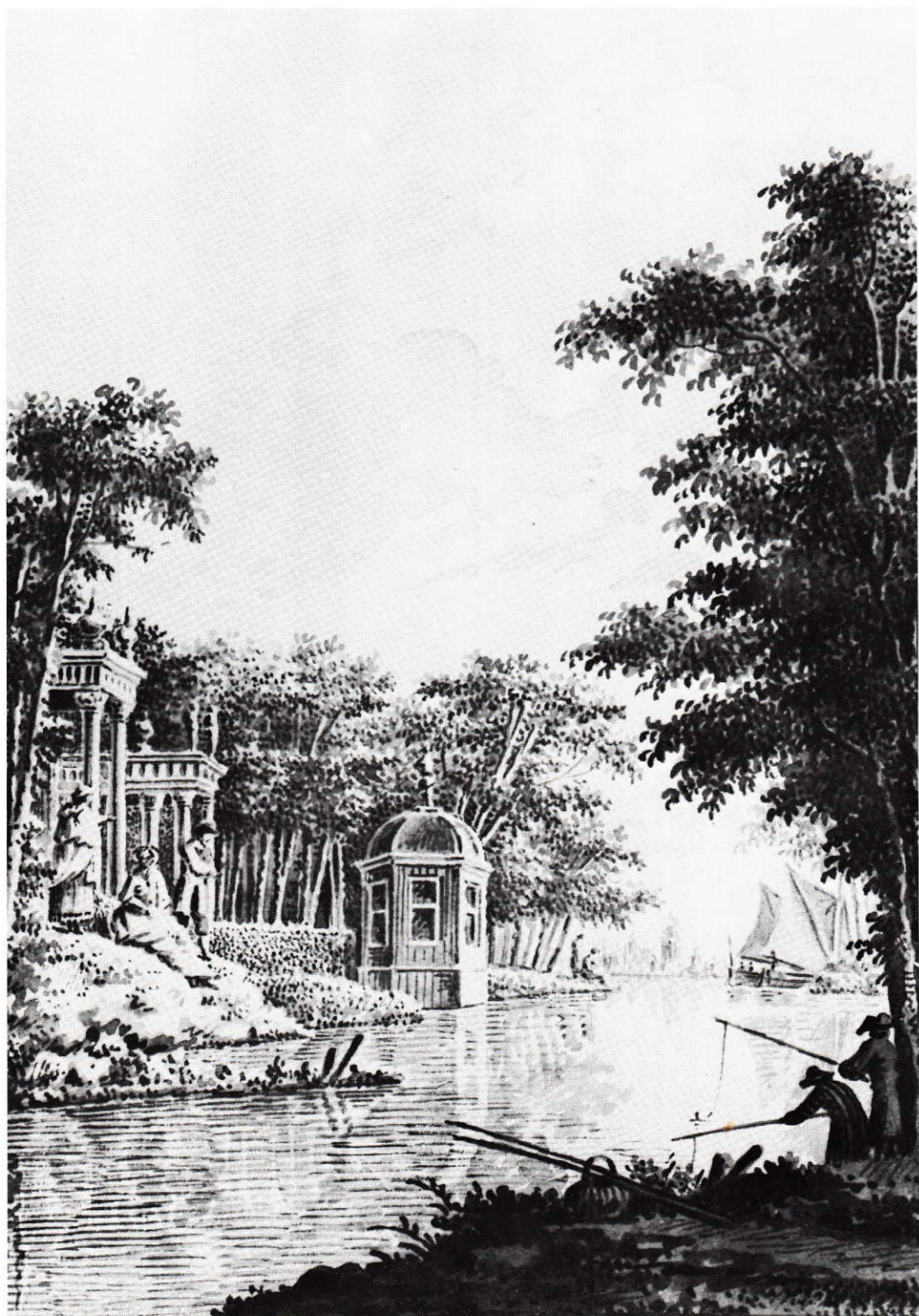

*De Oorsprong met chi-
nees schellenhuisje door
P.W. van de Weyer, circa
1860. GAU.*

Na de dood van Cazius in 1832 werd de buitenplaats geveild. Zoals dikwijls het geval was met dit soort bezittingen dicht bij de stad ging De Oorsprong de volgende decennia verschillende malen in andere handen over, waarbij het door verbouwingen steeds werd aangepast aan de eis van de bewoners.

In 1878 werd een gedeelte van het terrein verkocht voor de bouw van huizen langs de Maliestraat en de Mgr. van de Weteringstraat. Kort voor 1886 legde men langs de rand van het huidige Oorsprong-park een gelijknamige straat aan. In deze "crescent" werd een aantal royale herenhuizen gebouwd.

In de negentiende eeuw vormde De Oorsprong, evenals Het Hoogeland, het begin van een reeks buitenplaatsen, die zich vanaf Utrecht via De Bilt en Zeist langs de Utrechtse heuvelrug voortzetten tot nabij Rhenen. Het huidige parkje is wel een zeer summier overblijfsel van wat eens een landelijk geheel was. Slechts enkele oude bomen uit de periode rond 1879 zijn overgebleven. Bovendien waaide er in het najaar van 1987 een monumentale beuk om.

Oog in Al

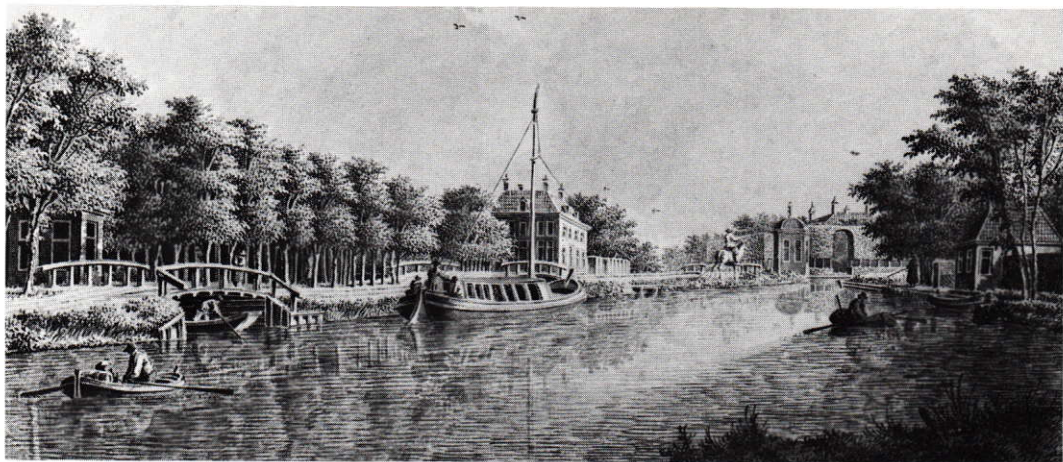
Zeventiende eeuw

Het park Oog in Al dankt zijn ontstaan, in 1664, aan de excentrieke Everard Meyster (ca. 1617-1679), onder meer bekend door de Amersfoortse keitrekking en zijn vaak bizarre publicaties. Deze rijke jonker woonde afwisselend in Utrecht en Amersfoort. In laatstgenoemde plaats legde hij rond 1650 twee buitenplaatsen aan: Nimmerdor en Doolomberg. De naamgeving is typerend voor Meyster: Nimmerdor verwijst naar de altijd groene sparren waaruit de tuin grotendeels bestond, terwijl Doolomberg een symbolisch programma verbeeldt. In deze tuin nam een doolhof dat om een centrale heuvel was aangelegd, een bijzondere plaats in. Dit gestileerde doolhof staat voor de dwalende christen-ziel, die verloren gaat in het labyrinth van een zondige wereld, waaruit slechts God hem kan redden.

Ook de naam Oog in Al heeft een programmatische betekenis: in 1664 publiceerde burgemeester Hendrik Moreelse zijn *Deductie*, een plan dat de uitbreiding van de stad Utrecht naar de westkant beoogde. Meyster was een groot voorstander van dit voornemen en liet onder andere een kaart van het uitbreidingsplan maken. Vooruitlopend hierop liet hij in datzelfde jaar zijn buiten Oog in Al aan de nieuw gegraven Leidse Vaart aanleggen. Zodoende kon hij dan de nieuwbouw tot aan zijn voordeur zien optrekken en dus een 'oog-in-al' houden. Zijn vertrouwen in het welslagen van het plan-Moreelse was blijkbaar zo groot, dat hij als belegging nog enkele percelen grond in de omgeving kocht. Jammer genoeg voor Meyster is dit project nooit als zodanig uitgevoerd.

Mogelijk ingegeven door het verlangen om zijn aangekochte gronden toch winstgevend te maken, kwam Everard Meyster met zijn eigen uitbreidingsplannen voor de dag. Deze waren voor het merendeel gebaseerd op het oorspronkelijke plan-Moreelse (zie bijvoorbeeld Meyster's *De Gerymde Bedenckinge* uit 1670).

Het huis van Oog in Al had oorspronkelijk een eenvoudige, rechthoekige vorm. In de achttiende en negentiende eeuw gaven verbouwingen het een ander karakter. Van de tuinaanleg van Oog in Al in deze tijd is niets bekend, zodat we niet weten of het te vergelijken was met Nimmerdor en Doolomberg. Het enige restant van de toenmalige aanleg is de tuinkoepel, eveneens ingrijpend veranderd in later eeuwen. Zoals te zien op de tekening van D. Verrijk uit ca. 1780 werd het dak van de koepel bekrond met het beeld van een man. Een dergelijk beeld stond ook op de centrale 'berg' in Doolomberg, waar het de IJdelheid voorstelde. Misschien had het beeld in Oog in Al eenzelfde betekenis. Een andere verklaring is dat het hier om Meyster

D. Verrijk: *Buitenplaats Oog in Al*, circa 1780.

gaat, die richting uitbreiding tuurt. Mogelijk verenigde het beeld beide betekenissen in zich, getuige een passage uit het hofdicht *Des Weerelds Dool-om-berg ontdoold op Dool-in-bergh* (1669), waarin Meyster de IJdelheid als "mijn Kyeckervrind" omschreef.

Achttiende eeuw

Behalve Verrijk's tekening van de Leidse Vaart naar het westen gezien, waarop onder meer Meyster's theekoepel te zien is en het huis Oog in Al verscholen gaat achter een hoge haag, geeft een andere, nog niet eerder gepubliceerde tekening van Verrijk een onverwachte blik op het park. Op de achtergrond van deze afbeelding is de Domtoren te zien, hetgeen betekent dat dit een gezicht naar het noordoosten moet zijn. Meyster's theekoepel neemt een centrale plaats in. Terzijde van de koepel bevindt zich een dubbele colonnade, die bekroond wordt door pinakels en twee beelden. Het is niet duidelijk welke vorm deze colonnade verder aanneemt; waarschijnlijk zullen de beide zuilenrijen ergens aaneensluiten, mogelijk als een exedra. De beide beelden op de colonnade geven al aan dat dit geen Meyster-bouwwerk kan zijn. Hij ging er immers in zijn hofdicht *Nimmer-Dor Berymt* (1667) prat op dat de buitenplaats Nimmerdor "met geen beeld is opgepronckt van oud afgoderijen", dat wil zeggen dat hij, geheel in tegenstelling tot de zeventiende eeuwse praktijk, geen klassieke godenbeelden in zijn tuin wilde plaatsen. Alleen het beeld van de IJdelheid liet hij toe, zowel in zijn Amersfoortse buiten Doolomberg als in het Utrechtse Oog in Al.

Tot nu toe werd verondersteld dat de zuilenrijen op de tekening op fantasie van de maker berustten. Echter, vier verkoopaktes daterend uit het laatste kwart van de achttiende eeuw laten zien dat het hier om

*Aquarel door F. van
Soest: Gezicht op park
Oog in Al, circa 1890,
GAU.*

een bestaand tuingebouw ging. Tussen 1780 en 1799 wisselde het huis vier keer van eigenaar. Op 23 september 1780 werd Oog in Al uit de nalatenschap van Johanna Stevens, weduwe van Jan de Heger, gekocht door Mr. Adriaen Assenborg, oud kanunnik van St. Marie. Op 12 juli 1794 was de koper Anthony van Stirum, uit de nalatenschap van Assenborg. 'Rhuimsight', zoals het huis in 1795 heette, werd in augustus 1795 alweer verkocht door Mr. Anthony van Stirum aan Hubertus Jongeneel, die het buiten vier jaar later weer doorverkocht aan Athonij van Eelde.

Een goed overzicht van de indeling van deze buitenplaats is te verkrijgen in de *Lyst der Verkochte Huizen, Lustplaatsen, Wey-, Hooy-, Teellanden, (etc.)*, uit 1794: "Een extra plaisante Buitenplaats genaamd Oog in Al...aan de Noordzyde van de Leidse Vaart, een quartier uur gaans van Utrecht . . . met eene fraaije en zedert weinige jaaren nieuw getimmerde Heeren Huizinge, (voorzien van een schoone groote Behangen en Gestucadoorde Zaal, waar in een Schoorsteen Bufetten en verdere Kasten, en welke met twee Schuifraamden en een Dubbele Glaaze Deur, zyn ruim uitzigt heeft op het Voorplein en over de Leidse Vaart op den Ry- of Zandweg, ende daaragter gelegen Bouwlanden; wyders nog by het inkomen van het Huis aan weerszyden een Behangen Kamer, waar van de een aan de linkerzyde is voorzien van een Schoorsteen, en die aan de rechterzyde zich met de Zaal communiceert, voords nog een Opkamer en daar onder een goede drooge Kelder, item een ruime en met Witte Steentjes bemetzelde Keuken met een Apartement daar naast, met zyn Fornuis, Regen- en Putwaters Pompen en verdere Commoditeiten, wyders vyf Bovenkamers, waar van twee met Bedsteden, en drie Behangen, mitsgaders één voorzien van een Schoorsteen, ook nog een Poederkamer, een groote diepe Provisiekast, en de nodige gemakken zoo boven als beneden, een groote Zolder, uit welke men met een trap koomen kan op het Plat van het Dak, alwaar gevonden word eene Belle-Vue over

de geheele Plaats, op en over de Leidse Vaart, rondom gelegen Bouw en Weilanden en op de voorschreeve Stad) en met een schoone ruime zeskante Steene Koepel, Behangen en van een Schoorsteen voorzien, welke op den uithoek aan de Leidse Vaart, mitsgaders Ry, of Zandweg, op de Catharyne Poort der gemelde Stad; een ruime Styger aan de Vaart, en een dito agter de Plaats, waar van men zyn uitzigt heeft op de Weilanden tot dit perceel behoorende; een ruime Tuynmans Woon- ing, met zyn Zolder en Kelder, spatieus Koetshuis met zyn vaste Tuygenkast en Stalling voor 6 Paarden nevens een ruime Hooyzolder, op welke een Kamer met twee Bedsteden, en een diepe Kast, alles meede zedert weinige jaaren nieuw getimmerd; een schoone Menage- rie, een Tempel en een Bad, een Schuit of Jagthuis, vier Loodsen of Schuuren, een Persikke en Druivenkast en de nodige Kribben tot Broeyerye, een Goud Viskom, een Fontein, aangenaame Laanen en met Plantsoen overdekte Alleës, Broey en Moestuinen, in welken gevonden worden de exquisite Vruchtboomen van allerhande soort: en met de verdere Bepotingen en Beplantingen, mitsgaders aanhoorige allerbeste Weilanden daar rondom gelegen; alles belend ten Zuiden de Nieuwe Leidse Vaart, ten Westen den Nieuwendyk en ten Noorden de Oude Wagenweg, waar van 471 Roeden van ouds de voorschreve Buiten Plaats uitgemaakt hebbende, verongelden voor één Mergen, en

de overige Landen (waar van een gedeelte is geëmplojeerd tot de Oprylaan, Tuynmans Wooning, Koetshuis en Stalling, Menagerie en tweede Moestuin,) groot negen Mergen, zyn Erfpagtgoed van het Capittel van St. Marie te Utrecht, op een jaarlykse Canon van agt en zestig guldens...”.

Dit is de oudste uitgebreide beschrijving van Oog in Al die we kennen. Mogelijk worden hier huis en tuin beschreven, zoals ze ten dele nog in de tijd van Meyster waren, afschoon Assenborg blijkbaar veel had laten veranderen.

In de koopcondities, cedulles, estimaties en transporten die tussen 1780 en 1799 opgemaakt zijn is sprake van een opvallende toevoeging aan de tuinstoffage. In 1780 werd slechts de “extra fraye stene coupel” genoemd (zowel in koopcondities, estimatie als transport). In 1794, wanneer het buiten uit de nalatenschap van Mr. Adriaan Assenborg wordt verkocht, blijkt zich een ingrijpende verandering te hebben voorgedaan; niet alleen zijn er plotseling “aangename Laanen en met Plantsoen overdekte Alleës” in Oog in Al verschenen, maar ook “een schoone Menagerie, een Tempel en een Bad” en niet te vergeten “een Goud Viskom” en “een Fontein”. Deze elementen van tuinaanleg worden tot en met het eind van de achttiende eeuw met name vermeld. We mogen dus aannemen dat deze veranderingen ten tijde van Mr. Assenborg zijn doorgevoerd.

Allereerst houdt dit in dat de colonnades op Verrijk's tekening niet op fantasie berusten, maar ófwel de menagerie, de tempel óf het bad verbeelden. Zowel een menagerie als een bad konden in de achttiende eeuw een tempelachtige vorm aannemen. Ten tweede betekent dit dat de tekening van Verrijk dus van ná 1780 (de datum van aankoop door Assenborg) moet dateren. Verrijk stierf in 1786, hetgeen ons inziens betekent dat de veranderingen op Oog in Al onder leiding van Adriaan Assenborg tussen 1780 en 1786 moeten hebben plaatsgevonden.

Negentiende eeuw

Over de negentiende-eeuwse aanleg van Oog in Al zijn weinig gegevens voorhanden. We veronderstellen dat het park na de veranderingen door Mr. Assenborg het uiterlijk had verkregen van een Engelse landschapstuin met mogelijk nog restanten van de oude aanleg. In de loop van de negentiende eeuw moeten de tuingebouwtjes (tempel, badhuis en menagerie) zijn afgebroken, aangezien ze niet meer worden vermeld. De enige beschrijving van het aanzien van de tuin in de eerste helft van de negentiende eeuw, wordt gegeven in A.J. van der Aa's *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, uit 1846: “Dit buiten . . . hetwelk met zijne tuinparken en lommerijke lanen de vaart zeer verlevendigt, heeft uit den koepel een bijzonder schoon gesigt op de stad Utrecht. Het wordt thans in eigendom bezeten en bewoond door den Heer Mr. J.C. Delbeek”.

*Portret van J.J. Denier
van der Gon (1856-
1933). Speciale collecties,
L.U. Wageningen.*

Delbeek liet het huis in 1833 en 1840 verbouwen. Bij de eerste verbouwing werd de halfronde uitbouw toegevoegd, die het huis een vroeg negentiende-eeuws karakter verleende. In 1840 volgde de aanbouw van een rechthoekige salon, links aan de voorkant.

In 1869 dook de naam Oog in Al weer op bij een veiling. De advertentie vermeldde echter geen nadere bijzonderheden over het park. De beschrijving beperkte zich hierbij tot: "Koepel, Tuinmanswooning met annex, Koetshuis en Stalling én voor paarden én hoornvee, Moestuinen, Broeierijen, Druiven- en Bloemkasten, Schuttingen met fijne vruchtbomen en verdere bepotingen en beplantingen, eveneens uitmuntend Weiland, alles te samen groot 7 bunders, 90 roeden, 76 ellen". De buitenplaats werd op deze veiling gekocht door Pieter Hendrik Cornelis van den Broeke.

De meest tastbare herinnering aan het negentiende eeuwse Oog in Al is de aquarel door F. van Soest uit ca. 1890, die een gezicht geeft op een deel van de tuin en een prieel. Ondanks het feit dat dit tuinornament met zijn rieten kap en gezaagde houten lijst er typerend voor zijn tijd uitziet, gaat het hier hoogstwaarschijnlijk om een 'aankleding' van Meyster's koepel. De tuin zoals die door Van Soest is afgebeeld, is kenmerkend voor deze periode, waarin de 'natuurlijkheid' van de landschapsstijl gedeeltelijk werd verdrongen door een strakker aanleg, waarin bloemperken een belangrijke plaats innamen.

Ingrijpend voor de aanblik van de tuin was de aanleg in 1896 van het Merwedekanaal, waardoor de functie van de koepel als uitzichtspunt een nog grotere nadruk kreeg.

Twintigste eeuw

In 1918 werd de buitenplaats door de gemeente Utrecht gekocht van Pieter Hendrik van den Broeke, zoon van de eerder genoemde eigenaar. De totale oppervlakte van bijna 20 ha. omvatte zowel huis en tuin, als de omringende weilanden. Op deze weilanden werd een tuinstad aangelegd. Het ontwerp voor de tuinstad viel in het kader van een groter uitbreidingsplan voor de stad Utrecht, waarvoor de architect H.P.Berlage was aangezocht. Uiteindelijk was de wijk Oog in Al het enige onderdeel van dit project dat inderdaad gerealiseerd werd.

Pas rond 1920 werd de definitieve bestemming van huis en tuin actueel. Dit hield verband met de geplande nieuwbouw van het Administratiegebouw van de Spoorwegen aan de Catharijnesingel, waardoor het park Nieuweroord zou verdwijnen. Nieuweroord was tot 1902 een particulier buitenverblijf geweest, met een park dat rond 1850 was aangelegd door J.D. Zocher jr. Hoewel relatief klein, betekende de teloorgang van deze aanleg met zijn exotische boomsoorten en muziektempeltje een verlies voor de stad Utrecht, waar het bestand aan parken niet overdreven groot was. Oog in Al was daarom de aangewezen plaats voor een omvorming tot openbaar park.

De opdracht tot het ontwerp en de uitvoering werd toegekend aan de "plantagemeester" J.J. Denier van der Gon (1856-1933).

Oog in Al is Van der Gon's belangrijkste werk, alleen al vanwege het feit, dat dit het enige project was dat geheel naar zijn eigen ontwerp werd gerealiseerd. Behalve aan het reeds genoemde Wilhelminapark en Rosarium werkte hij onder andere ook aan de Maliebaan en de singels. Hier gebruikte hij "de bijl als tekenstift" om Zocher's lijnen weer op te halen. Bij de uitvoering van Oog in Al in de winter van 1921/22 werden onder andere werklozen ingeschakeld. Het huis kreeg in 1923 een nieuwe functie als theeschenkerij, en zou al spoedig een sfeervolle ontmoetingsplaats worden voor de Utrechtse bevolking. *Utrecht in woord en beeld* sprak in 1926 over de theetuin van Oog in Al als een plaats waaruit "visioenen verrijzen van warme zomeravonden, waarop de muziek van het zachte strijkje u de zorgen van het dagleven doen vergeten en de schitterende schakeeringen van den hemel bij zonsondergang in ieders gemoed iets van den kunstenaar wakker roepen en u in vrome stemming doen geraken".

Clare Lennart gaf haar indrukken in 1962 als volgt weer: "Ik herinner mij nog dat het als theehuis en restaurant geëxploiteerd werd. Je kon er heerlijk en vooral erg rustig aan het water zitten, want er kwam bijna niemand. Om het huis en de tuin met zijn zwaar geboomte hing een sfeer van in zichzelf gekeerde vereenzaming. Het nieuwe park Oog in Al heeft echter niets van deze dromerige triestheid. Het is een bekoorlijk klein park met veel bloemen, mooie boomgroepen en een hertenkamp - een bezoek ten volle waard".

Gezicht in het park met vijver (en hertenkamp).

Het Park Oog in Al vanaf de heuvel gezien.

Het opmerkelijke van het park Oog in Al is de ruimtelijke vorm met het centrale weiland en hertekamp, waaromheen een smalle vijver kronkelt met parallel een laan erlangs. Daar weer omheen liggen gazons met verspreide bomen en bossages, hier en daar onderbroken door een uitstulping van de ringvijver. De onderkomens van de dieren zijn in rustieke stijl aangepast aan de omgeving.

Het oudste deel van Oog in Al ligt rond de theekoepel langs de Leidsche Rijn en rond het voormalige landhuis, dat wat zijdelings van het eigenlijke park ligt en daardoor min of meer zijn eigen karakter heeft behouden. We vinden daar dan ook de oudste parkbomen die wellicht uit de eerste helft van de negentiende eeuw stammen: beuken, Hollandse linden en zomereiken. Vanaf de Kanaalweg is er een statige beukenlaan in de richting van het huis; vanaf de Mozartlaan een eikenlaantje van jongere datum.

De belangrijkste boomsoorten, buiten de bovengenoemde, zijn nog paardekastanje, plataan, berk, zwarte den, robinia, els, taxus, es en moerascypres. Berk, den en plataan zijn op saillante plaatsen in groepen aangeplant. Langs het water groeien els en wilg. Als meer bijzondere soorten kunnen vermeld worden: zilversdoorn, hemelboom, *Alnus spaethii* (een elzensoort), trompetboom, atlasceder, boomhazelaar, vaantjesboom, *Fraxinus pensylvanica* (een soort es), Japanse noteboom, zwarte noot, tulpenboom, *Metasequoia*, moseik, moeraseik, zachte eik en Japanse honingboom.

Langs paden en lanen zijn verspreid bossages aangeplant van onder andere kamperfoelie, sneeuwbes, boerenjasmijn, mahonia, hulst, hazelaar en bamboe, die verrassende doorkijkjes en effecten opleveren. Langs de wegen als de Kanaalweg en de Everard Meysterlaan schermen ze juist naar buiten af. Bijzondere heesters in Oog in Al zijn

Het Park Oog in Al vanaf de heuvel gezien.

Het opmerkelijke van het park Oog in Al is de ruimtelijke vorm met het centrale weiland en hertekamp, waaromheen een smalle vijver kronkelt met parallel een laan erlangs. Daar weer omheen liggen gazons met verspreide bomen en bossages, hier en daar onderbroken door een uitstulping van de ringvijver. De onderkomens van de dieren zijn in rustieke stijl aangepast aan de omgeving.

Het oudste deel van Oog in Al ligt rond de theekeupel langs de Leidsche Rijn en rond het voormalige landhuis, dat wat zijdelings van het eigenlijke park ligt en daardoor min of meer zijn eigen karakter heeft behouden. We vinden daar dan ook de oudste parkbomen die wellicht uit de eerste helft van de negentiende eeuw stammen: beuken, Hollandse linden en zomereiken. Vanaf de Kanaalweg is er een statige beukenlaan in de richting van het huis; vanaf de Mozartlaan een eikenlaantje van jongere datum.

De belangrijkste boomsoorten, buiten de bovengenoemde, zijn nog paardekastanje, plataan, berk, zwarte den, robinia, els, taxus, es en moerascypres. Berk, den en plataan zijn op saillante plaatsen in groepen aangeplant. Langs het water groeien els en wilg. Als meer bijzondere soorten kunnen vermeld worden: zilveresdoorn, hemelboom, *Alnus spaethii* (een elzensoort), trompetboom, atlasceder, boomhazelaar, vaantjesboom, *Fraxinus pensylvanica* (een soort es), Japanse noteboom, zwarte noot, tulpenboom, *Metasequoia*, moseik, moeraseik, zachte eik en Japanse honingboom.

Langs paden en lanen zijn verspreid bossages aangeplant van onder andere kamperfoelie, sneeuwbes, boerenjasmijn, mahonia, hulst, hazelaar en bamboe, die verrassende doorkijkjes en effecten opleveren. Langs de wegen als de Kanaalweg en de Everard Meysterlaan schermen ze juist naar buiten af. Bijzondere heesters in Oog in Al zijn

bijvoorbeeld de augurkenstruik en *Crataegus coccinoides* (een meidoornsoort).

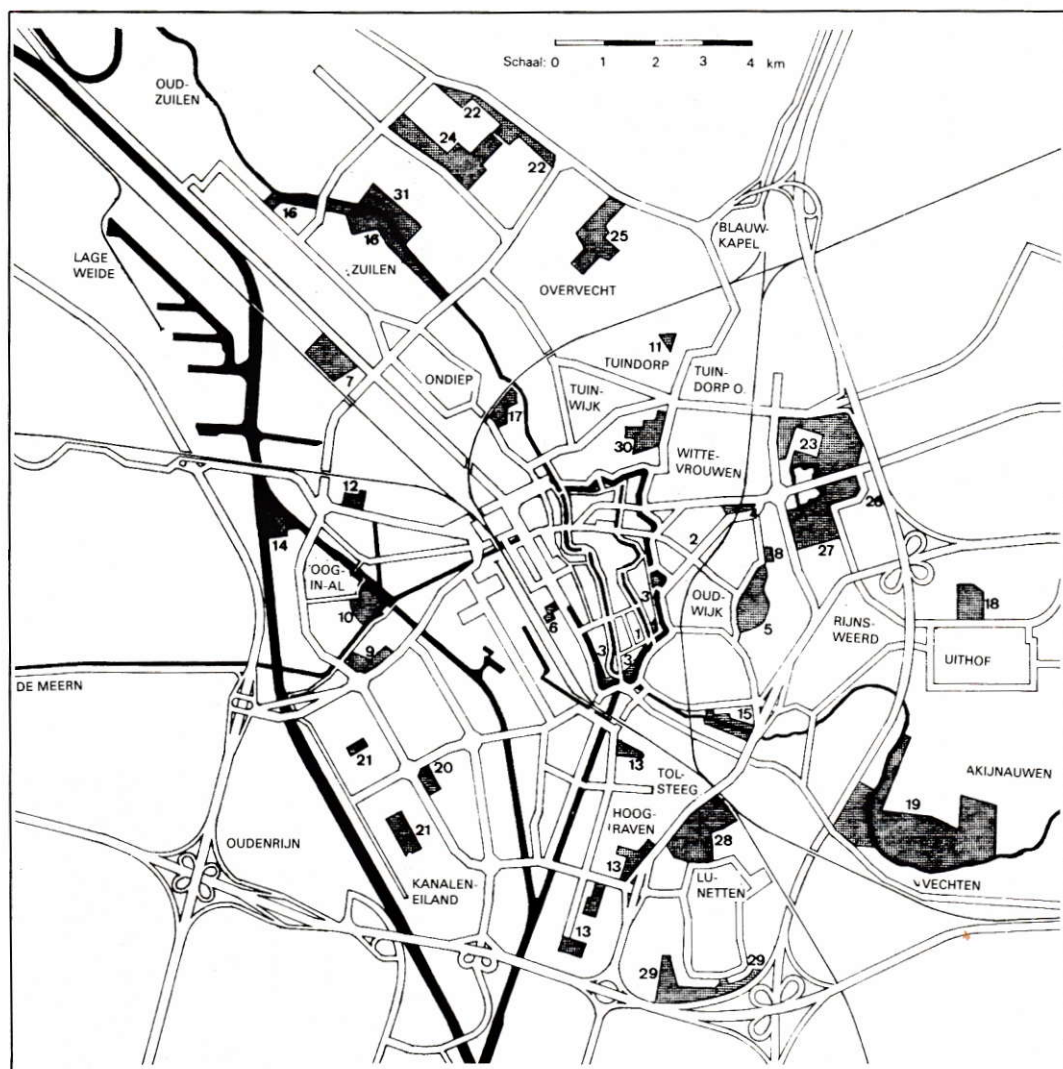
Vooraf vanaf de laan rondom de vijver zijn fraaie doorzichten over het water en het centrale gazon mogelijk. In de noordelijke hoek ligt een uitstulping van de vijver waaromheen kleurrijke en gevarieerde bloemborders en heesters gegroepeerd zijn. Het glooiende karakter van dit deel, en een groep zwarte dennen die de achtergrond vormt, zorgen samen voor een esthetisch aantrekkelijk geheel.

Ten zuiden van het centrale park ligt, gevangen tussen twee vijverarmen, een bosachtig gedeelte op heuvels, dicht beplant met bomen en heesters. Het bosachtige karakter wordt versterkt door de ondergroei van hoge adelaarsvarens. Behalve de groenelementen zijn er enkele voorzieningen aangebracht ten behoeve van de parkbezoekers, zoals een kinderspeelplaats met zandbak, speelwerktuigen, banken, een vaste tafel voor tafeltennis, een dierenvoederplek en speelweiden. Typerend voor het park Oog in Al zijn de verschillende ijzeren bruggetjes met sierbalusters.

Van belang is verder de boeiende samenhang van het park met de omgeving. Rondom het park in de aangrenzende straten staan grote bomen die een geleidelijke overgang vormen naar de toch al vrij groene wijk Oog in Al. De Van Beethovenlaan vormt een centrale as die aansluit op het park enerzijds en op de Mattheuskerk (1951) anderzijds. De woningbouw aan de Mozartlaan is overigens van hoge architectonische kwaliteit, ontworpen door de architect P.C.J. Klaarhamer. De Leidsche Rijn met oeverbegroeiing geeft als het ware een verlenging aan het park. Aan de zijde van het Merwedekanaal grenst het park aan een uniek en zeer gaaf industrieel complex van sluizen, bruggen en gebouwen uit 1885.

Oog in Al heeft thans nog steeds een belangrijke functie als veel benut openbaar park. Het is te hopen, dat het park nog lang in ere zal worden gehouden.

Lijst van bestaande openbare parken in Utrecht

1. Hortus Academicus c.q. Botanicus 1723, Nieuwegracht
2. Maliebaan 1637
3. Singelplantsoenen ca. 1830-1860
4. Hogelandsepark 1882 (ook Emmalaan en Prinsesselaan)
5. Wilhelminapark 1888-99
6. Park Nieuweroord 1901 (nu Moreelse park en Nieuweroord)
7. Julianapark 1903
8. Rosarium 1913
9. Welgelegen 1920
10. Oog in Al 1921
11. Willem de Zwijgerplantsoen ca. 1935

12. Majellapark ca. 1935
13. Tolsteegplantsoen, Ridderpl., Kastelenpl., Camminghapl. ca. 1955
14. Park de Noordpunt ca. 1955
15. Lodewijk Napoleonplantsoen 1955-60
16. Nifterlakeplantsoen, Muiderslotplantsoen, Vechtplantsoen en Nijenrodeplantsoen ca. 1960
17. Noordse Park ca. 1960
18. Botanische tuin Uithof 1962
19. Nieuw- en Oud Amelisweerd en Rhijnauwen 1962
20. Transwijk ca. 1965
21. Parken Marshalllaan en Columbusdreef ca. 1965
22. Park Sjanghaidreef ca. 1969
23. Recreatiepark Voorveldse Polder 1974
24. Park de Gagel ca. 1975
25. Park de Watertoren ca. 1975
26. Park Bloeyendaal 1975
27. Provincietuin 1975
28. Beatrixpark 1978-79
29. Park de Koppel 1981-87
30. Griftpark 1979-85-?
31. Park Vechtzoom 1980

De grote vijver in het
Wilhelminapark. Teke-
ning Hans van Dokkum.

Bronnen

Algemeen

- R. Blijstra, *2000 jaar Utrecht; stedenbouwkundige ontwikkelingen van castrum tot centrum*, Utrecht/Antwerpen, 1969.
E. Coenders, *Gids voor Utrecht, stad en provincie*, Utrecht, 1909.
A. van Hulzen, *Utrecht op oude foto's III: van Plompetooren naar Servaas*, Den Haag, 1979.
C.R. Souverein e.a., *De Utrechtse wijk- en stadsdeelparken*, Utrecht, 1982.
J.E.A.L. Struick, *Utrecht door de eeuwen heen*, Utrecht/Antwerpen, 1971.
C.W. Wagenaar, *Gids voor Utrecht*, Utrecht, 1916.
C.C.S. Wilmer, *Buitens binnen Utrecht*, Vianen, 1982.
P.J. Winters, *Vermeldenswaardige bomen in de gemeente Utrecht*, Utrecht, 1978.

Openbaar groen: ontstaansgeschiedenis en beheer

- Gerrie Andela, "Van melancholisch peinen in de natuur tot gebruiksgroen voor het gewone volk"; oorsprong en geschiedenis van het volkspark, in: *Wonen TA/BK*, 9/10 1977, p.12-28.
P. Bakker Schut, "De stedenbouwkundige betekenis der groenvoorziening", in: *Gemeentebestuur, maandschrift der vereeniging van Nederlandse gemeenten*, 1942, p.3-110.
J.M.J. Faron, W.B. Harms en M. Scheffer, *Landschapsecologische structuurschets Utrecht*, Wageningen, 1987.
H. van Lunteren, *Een experimenteel park* (park Sjanghaidreef), Utrecht, 1979.
N.C.M. Maes, *Natuur en landschap in de stedelijke omgeving van Utrecht*, Utrecht, 1984.
Monumentencommissie Utrecht, *Jongere bouwkunst in Utrecht*, Utrecht, 1986.
H. Pemmelaar, "Park Bloeyendaal", in: *De Timmerwerf*, z.p., 1975.
W.A.G. Perks, *Geschiedenis van de Maliebaan*, Utrecht, z.j.
Werkgroep Uitbreiding Beschermd Stadsgezicht, *Naar een uitbreiding van het Beschermd Stadsgezicht van Utrecht*, Utrecht, 1978.
B. ten Zeldam-Hartelust, *Het Wilhelminapark en het Julianapark te Utrecht*, ms. ROVU, Utrecht, 1954.

De plantsoenen langs de singels

- Biologiewinkel en Werkgroep Herstel Leefbaarheid Oude Stadswijken, *Utrechts Singelboek*, Utrecht, 1988.
E. Cremers, F. Kaaij en C.M. Steenbergen, *Bolwerken als stadsparken; Nederlandse stadswandelingen in de 19e en 20e eeuw*, Delft, 1981.
Dienst O.W., afd. Openluchtrecreatie en Groenvoorziening, *Groensingels langs de Utrechtse Stadsbuitengracht*, concept beheersplan, Utrecht, 1987.
A. van Hulzen, *Utrecht op oude prenten, I, Langs de Singel*, Steenwijk, 1982.
A. van Hulzen, *Utrecht bij gaslicht*, Den Haag, 1980 (2e druk).
Tentoonstellingscatalogus, *Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht 1829-1861*, Tentoonstellingscatalogus Gemeentelijke Archiefdienst Utrecht 1973.
Werkgroep Direkte Voorzieningen Binnenstad, *Bomen langs de Utrechtse singel en de Maliebaan*, Utrecht, 1984.
K.N.N.V. en Gemeente Utrecht, *Bomengids 1 Centrum van Utrecht*, Utrecht, 1987.

"Den Aanleg van een openbaar Park enz." - Het Hogeland en het Wilhelminapark ROVU, Beschrijvingen Wilhelminapark.

J.J. Denier van der Gon, "Onze plantsoenen, Het Wilhelminapark", in: *Utrechtsch Dagblad*, 6 juni 1909.

Jaarboeken *Oud Utrecht*.

Jaaroverzichten Gemeentewerken Utrecht.

"K", "Hogeland en Wilhelminapark", in: *Maandblad Oud Utrecht*, juli 1938, p. 57-59.

U.M. Mehrrens, "Randenbroek en de tuinarchitect Hendrik van Lunteren", in: *De Woonstede door de eeuwen heen*, 1983, nr.59, p. 16-23.

Artikel betreffende tentoonstelling prijsvraagplannen, in: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 24 december 1888.
 W.F. van Schaverbeke, "Utrechts onbestorven verleden III", in: *Maandblad Oud Utrecht*, mei 1973, p.39.
 Raadsverslag over 12 december 1888, in: *Utrechts Provinciaal en Stedelijk Dagblad*, 14 december 1888, avondblad.
 J.G. Wattjes, "Moderne Bouwkunst in Utrecht", in: *Het Bouwbedrijf*, nr. 9, september 1925, p. 315-332.

Voorbeelden van voormalige buitenplaatsen: Het Julianapark en De Oorsprong

J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland*, deel Utrecht, Haarlem 1882-1890 (herdruk Zaltbommel 1968).
 P.J. Lutgers, *Gezigten in de omstreken van Utrecht*, Loenen a/d Vecht 1869 (herdruk Alphen a/d Rijn, 1970).
 R. van Luttervelt, *De Stichtse Lustwarande*, Amsterdam, 1949.
 B.V., *De Tuin van Kol*, ms. ROVU, Utrecht.
Het Julianapark, ms. ROVU, Utrecht.

Oog in Al

"Actiegroep wil terug naar vroeger in Oog in Al", in: *Groot Utrecht*, 18 juni 1985.
 J.K. Budde, "J.J. Denier van der Gon: 1856-1931", in: *Weekblad Koninklijke Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde*, 17 oktober 1931.
 J.J. Denier van der Gon, "De regelmatige en de landschappelijke richting in de tuin-kunst", in: *Onze Tuinen*, 21 december 1923 e.v. (vier afl.).
 Dianne Hamer en Wim Meulenkamp, *De dolle jonker: leven en werken van Everard Meyster*, Amersfoort, 1987.
 Dianne Hamer en Wim Meulenkamp, "Nimmerdor en Doolomberg, twee 17e eeuwse tuinen van Everard Meyster", in: *Bulletin KNOB*, LXXXVI, nr.1, 1987, p.3-14.
 José H.M. Pijl-Marsman, "Oog in Al: het huis en zijn bewoners", in: *Maandblad Oud Utrecht*, maart 1987, p.25-30.
 P. Slingenberg, M. Bock, K. Broos, *Berlage: 1856-1934*, Amsterdam 1979, p.59 en p.69.

Colofon

Parken in Utrecht werd in 1988 uitgegeven door de Stichting Matrijs in Utrecht. Het is gezet uit de letter Garamond en gedrukt bij Grafisch bedrijf Ponsen & Looijen te Wageningen.

De uitgave werd mede mogelijk gemaakt door de gemeente Utrecht.

Het omslagontwerp is van Jan de Boer.

De tekeningen op p. 6, 57 en 77 zijn van Hans van Dokkum.

De kaart op p. 76 werd vervaardigd door Bert Stamkot uit Amsterdam.

De met GAU gemerkte afbeeldingen komen van de gemeentelijke archiefdienst Utrecht.

De afbeelding op p. 68 is afkomstig uit de Atlas Munnicks van Cleef, PS/AT 336, Koninklijk Huisarchief, 's-Gravenhage.

Foto p. 20: Henk Platenburg.

Foto p. 70: Wim Meulenkamp.

De overige foto's zijn speciaal voor dit boek gemaakt door Martin van Thiel.

Matrijs

De stichting Matrijs is in 1981 opgericht om de belangstelling voor de geschiedenis in de ruimste zin van het woord te bevorderen. Matrijs werkt zonder winstoogmerk.

Meer informatie: Matrijs, Postbus 670, 3500 AR Utrecht, 030-717627.

Parken

De afdeling Openluchtrecreatie en Groenvoorziening van de dienst Openbare Werken is verantwoordelijk voor het beheer van 670 ha openbaar groen, 100 ha landgoederen, 400 speelpl., 16 speeltuinen en 3 stadsboerderijen.

De stadsparken en de 8000 openbare bomen vormen het belangrijkste onderdeel van de Utrechtse groenstructuur.

De afdeling Openluchtrecreatie en Groenvoorziening is bereikbaar onder tel.nr. 030-919339.

De longen van de stad. Zo worden de parken en plantsoenen in onze drukke steden vaak genoemd. Een plaats waar je tot rust komt, waar je vrijuit adem kunt halen.

De zeventiende-eeuwse Maliebaan was Utrechts eerste wandelpark. In de negentiende eeuw ontstonden de plantsoenen langs de singels. In 1888 werd het Wilhelminapark ingericht, en ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan verschijnt nu **Parken in Utrecht.**

Een aantal deskundige auteurs beschrijft ontstaan en aanleg van de Utrechtse parken. Veel aandacht wordt ook besteed aan de beplanting. Wat is er in de parken te zien, en welke factoren bepalen het uiterlijk van de Parken in Utrecht? Zowel de flora als de fauna worden liefdevol beschreven.

Parken in Utrecht belicht niet alleen een onbekend deel van de Utrechtse geschiedenis, het boek vormt een waardevolle gids voor iedereen die graag in Utrechts fraaie parken komt.

